Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Географічний факультет
Кафедра туризму

Дмитро Каднічанський

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Курс лекцій
для студентів спеціальності “Туризмознавство”

Львів
Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка
2012

ББК Щ 85
УДК 7.72+75+77

Рекомендовано до друку
Вченою Радою географічного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка.
Протокол № 5 від 5 червня 2012 р.

Рецензенти:

В.Р. Литвин – д. істор. наук, проф. (Інститут українознавства імені І.Крип'якевича);

І.І. Ровенчак – д. геогр. наук, проф. (Львівський національний університет імені Івана Франка).

Каднічанський Д.А.
Мистецтвознавство. Курс лекцій для студентів спеціальності «Туризм» / Д.А. Каднічанський – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 74 с.

Викладено теоретичні, методичні та прикладні основи мистецтвознавства. Важливу увагу приділено поняттєво-термінологічному апарату. Розглянуто різні види мистецтва та історію їх розвитку в Україні та світі. Схарактеризовано проблеми та перспективи використання мистецьких ресурсів в туризмі.

© Д.А.Каднічанський, 2012
© Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2012

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА …… 5
НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН КУРСУ …… 6
ВИКЛАД ОСНОВНИХ ПИТАНЬ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ . 8
Лекція 1. Поняття і суть мистецтвознавства. Види мистецтв 8
Лекція 2. Образотворче та декоративне мистецтво …….. 16
Лекція 3. Архітектура. Архітектурні стилі …… 21
Лекція 4. Архітектура України. Сакральні споруди …….. 29
Лекція 5. Архітектура України. Оборонні споруди …..……. 40
Лекція 6. Скульптура ...……. 45
Лекція 7. Музика, театр, циркове мистецтво …….. 53
Лекція 8. Кіномистецтво, фотографія ……. 61
СЕМІНАРСЬКІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ …… 66
ЗАВДАННЯ ДЛЯ СИСТЕМИ МОДУЛЬНОГО ОЦІНЮВАННЯ 67
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ……. 71

ПЕРЕДМОВА

Мистецтво – це творче осмислення навколишнього світу талановитою людиною. Плоди цього осмислення належать не тільки його творцям, а всьому людству, що живе на планеті Земля. Безсмертні прекрасні утвори давньогрецьких скульпторів і архітекторів, флорентійських мозаїчних майстрів, Рафаеля й Мікеланджело… Данте, Петрарки, Моцарта, Баха, Чайковського. Дух захоплює, коли намагаєшся розумом охопити всі, створеними геніями, збережене й продовжене їхніми нащадками й послідовниками. Зараз неможливо уявити собі, що наше життя не супроводжувало б мистецтво, творчість. Це утопія, який, на щастя, ніколи не призначено втілитися в життя. Де й коли б не жила людина, навіть на зорі свого розвитку, він намагався осмислити навколишній його мир, а виходить, прагнув зрозуміти й образно, дохідливо передати отримані знання наступним поколінням.

Знання мистецтва є дуже важливим для фахівця туристичної галузі. Адже, твори мистецтва є вагомою складовою історико-культурних туристичних ресурсів, є передумовою розвитку багатьох видів туризму.

Під час вивчення цього курсу велику увагу приділено особливостям розвитку різних видів мистецтва в Україні, проблемам збереження мистецьких пам’яток.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН КУРСУ

Пояснювальна записка до навчально-тематичного плану курсу “Мистецтвознавство”

(ІІІ курс, V семестр)

Предмет “Мистецтвознавство” розроблений для фахової підготовки студентів, що навчаються за спеціалізацією “туризмологія”. У цьому курсі висвітлено питання історії розвитку мистецтва у Європі та Україні, розглянуто головні види мистецтва, визначні мистецькі пам’ятки та твори. Викладання предмету проводиться під час V семестру ІІІ курсу. Обсяг курсу – 16 лекційних, 32 практичні години, загальна кількість видів контролю за курс – дев’ять. Предмет тісно пов’язаний з іншими дисциплінами спеціалізованої підготовки туристів, зокрема, з курсами: “Вступ до спеціальності”, “Релігійний туризм і паломництво”, “Географія міжнародного туризму” та ін.

Рейтингова оцінка знань студентів

Курс містить один змістовний модуль, за який студент може отримати 50 балів.

Модуль	Види контролю	К-сть видів контролю	Сума балів
Молодіжний і навчальний туризм	Виконання і захист практичних робіт	2	10
	Семінари	6	30
	Контрольна робота	1	10
	Разом	9	50

Рейтингова оцінка контролю
знань студентів (у балах)

Види контролю	К-сть видів контролю	Межі балів	Сума балів
Виконання і захист практичних робіт	2	1–5	10
Семінари	6	1–5	30
Контрольна робота	1	1–10	10

Витяг з навчального плану

Семестр	К-ть годин	У тому числі		Контроль
		лекції	практичні	
8	48	16	32	залік

ВИКЛАД ОСНОВНИХ ПИТАНЬ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ
ЛЕКЦІЯ 1
Поняття і суть мистецтвознавства.
Види мистецтв

Актуальність теми: ознайомити студентів з особливостями предмету “Мистецтвознавство”, розглянути основні визначення, розкрити зміст і завдання курсу.

Навчальна мета: розкрити поняття “мистецтвознавство”, розглянути види мистецтв, ознайомити з історією розвитку мистецтва в Україні.

План лекції

1. Визначення поняття мистецтво.
2. Види мистецтв.
3. Історія розвитку мистецтва в Україні.

Мистецтвозна́вство — гуманітарні науки, що вивчають закономірності функціонування мистецтва, поєднують у собі історію і теорію мистецтва, а також художню критику.

Теорія мистецтва тісно пов'язана з естетикою, вивчає закономірності розвитку мистецтва, зв'язки між змістом і формою в мистецтві.

Історія мистецтва дає опис, аналіз і тлумачення творів, розкриває поступальний розвиток мистецтва.

Художня критика здійснює теоретичний та історичний аналіз художніх творів, оцінює їх.

Мисте́цтво — одна з форм суспільної свідомості; вид людської діяльності, що відображає дійсність у конкретно-чуттєвих образах, відповідно до певних естетичних ідеалів. У широкому сенсі мистецтвом називають досконале вміння в якійсь справі, галузі; майстерність.

Українське слово “мистецтво” походить від німецького Meister (майстер), яке в свою чергу походить від латинського Magister (навчитель, начальник), що в свою чергу, вірогідно, утворене шляхом поєднання слів magis («великий») та histor знавець, умілець, згодом — актор (histrion). Етимологічно цей термін співзвучний з біл. мастацтво, а також старопольським misterstwo, і в українську мову був позичений відносно недавно. Створення цього слова приписують також редакторам часопису “Основа”, або Олені Пчілці.

У багатьох слов'янських мовах термін пов'язаний зі словом «умілець», «вміння», зокрема чеськ. та словац. umeni, серб. та словен. umetnost, босн. umjetnost. Російська назва искусство походить від запозиченого в часи християнізації з болгарської изкуство-то (корінь — искус (искушение), тобто спокуса) і є історичним свідченням настороженого ставлення православної церкви до художньої творчості. У багатьох європейських мовах використовуються слова латинського походження — фр. та англ. art або ісп. та іт. arte. Відповідником латинського ars в грецькій мові є слово τέχνη, що первісно означало мистецтва, науку, вміння або ремесла. Останнє слово було запозичено багатьма мовами, в тому числі й українською для таких слів, як техніка.

У найбільш загальному значенні мистецтвом називають майстерність, продукт якого приносить естетичне задоволення. Енциклопедія Британіка дає таке визначення: «Використання майстерності чи уяви для створення естетичних об'єктів, ситуації або дії, які можуть бути розділені з оточуючими». Таким чином, критерієм мистецтва є здатність викликати відгук у інших людей. Твори мистецтва почали створювати ще в доісторичні часи, проте деякі автори схильні вважати мистецтвом тільки професійну діяльність людей мистецтва в сучасних країнах Заходу[6]. Література про власне концепції мистецтва надзвичайно обширна. Як казав Теодор Адорно: «У наш час вважається загальновизнаним, що з усього, що так чи інакше стосується мистецтва, ніщо більше не може вважатися загальновизнаним»[7].

Мистецтво зародилося в первісному суспільстві доби пізнього палеоліту і було представлене малюнками в печерах, різьбленням на кістці та камені, ритуальними танцями тощо. Завдяки особливостям свого впливу на людину (чуттєва безпосередність, емоційна насиченість, ідейна спрямованість) мистецтво стало однією з найважливіших складових частин духовної культури суспільства.

Художня обробка речей і знарядь праці, будівництво житла започаткували розвиток архітектури та декоративно-ужиткового мистецтва. Серед основних візуальних мистецтв Західної Європи протягом багатьох століть залишалися живопис, скульптура і графіка. У мистецтві ісламу основним був орнамент, оскільки було заборонено зображати живих істот. У деяких культурах маски, татуювання, кераміка і металеві вироби були основними формами образотворчого мистецтва.

Буття людини і навколишній світ відобразились у танцях, музиці, співі,

театралізованих діях. Мистецтво слова, існуючи спочатку в усній формі оповідей, міфів, епосу, з виникненням письма розвинулося в художню літературу. Науково-технічний прогрес уможливив появу таких форм мистецтва, як фотографія і кіно, а з появою комп'ютерних технологій — так званих, медіамистецтв.

В античні часи мистецтво (відповідно грец. τέχνη і лат. ars) означало те саме, що вправність, опанування чітко окресленими правилами і слідування ним, те саме, що ремесло. До мистецтв окрім живопису, скульптури і ряду ремесел, таких як гончарство чи кравецтво, зараховувалося також риторика і стратегія. Тоді як творення чогось без правил протиставлялось мистецтву, наприклад в ранній період греки вважали, що поезія з'являється під натхненням муз і тому не відносили її до мистецтв.

У філософії Стародавньої Греції можна виділити два основні погляди на мистецтво. Згідно із першим з них, що йде від Аристида, мистецтво має справу з μίμησης — імітацією, представленням образів, і ми отримуємо задоволення, спостерігаючи точно й акуратно виконані картини реального світу. В другому, що бере початок у поглядах Платона, мистецтво надихається Музами (або богами чи внутрішніми імпульсами, або підсвідомістю) для вираження того, що знаходиться вище навколишнього світу, тобто внутрішні почуття, прояви або вікові відчуття. Центральною категорією мистецтва стає прекрасне, яке давньогрецькі філософи співвідносили із довершеністю, чуттєвим задоволенням, благом (філософські погляди Платона, Аристотеля).

При цьому серед мистецтв виділяли сім «вільних мистецтв» (artes liberales) — граматику, риторику, діалектику (тривіум), а також арифметику, геометрію, астрономію і музику (квадривіум). Інші мистецтва називали загальними (artes vulgares), або, пізніше, механічними і вважали нижчими за вільні мистецтва.

У Середні віки термін «мистецтво» використовувався для позначення галузі навчання, що розглядається як інструмент пізнання. Візантійське мистецтво і готика західного середньовіччя були зосереджені на релігійних сюжетах, у лоні церкви розвивалися духовні жанри.

В епоху Відродження відбувається поступова секуляризація мистецтва. Разом з тим митці прагнуть до відділення свого статусу від ремісничого і наближенню до наукового. До рангу науки підносяться скульптура, архітектура і живопис, митці епохи прагнуть надати своїм творінням математичної досконалості. У XVIII столітті французький естетик Шарль

Батьо об'єднав ці види мистецтв терміном «Витончені мистецтва» (фр. les beaux arts, нім. feine Künste або schöne Künste), що протиставлялися «механічним» мистецтвам — ремеслам.

У XIX столітті мистецтво остаточно відділилося від ремесел і пов'язувалося з поняттями творчості, оригінальності, індивідуалізму і новаторства. Матерією мистецтва стають твори мистецтва, а їх автори (згідно з ідеальною моделлю) розглядаються як творці, рухомі внутрішнім потягом до творчості, або потребою вираження почуттів, розв'язання особистих чи загальнолюдських проблем, що не дозволяють обмежити мистецтво лише функцією принесення естетичних вражень.

Поява модернізму наприкінці XIX століття призвела до радикального перелому в поглядах на роль мистецтва. Виниклі у західній культурі авангардні напрямки мистецтва поставили під сумнів категорію прекрасного, вона перестала бути не тільки визначальною, але навіть і необхідною для мистецтва. На противагу їй комуністична ідеологія, не відмовляючись від категорії прекрасного, висунула на чільне місце принцип партійності мистецтва, що пов'язував мистецтво з революційною боротьбою робітничого класу і вимагав від митця «правдивого історично-конкретного зображення дійсності в її революційному розвитку».

В епоху постмодерну мистецтво нерідко розглядають як відкрите поняття, що у вільний спосіб об'єднує предмети, що не мають виразних спільних рис, а лише мають щось, назване Людвигом Вітгенштейном «родовою подібністю», що не можна окреслити вичерпними критеріями. Визначальними для творів мистецтва при цьому можуть вважатися або мета, з якою вони були створені, (за висловом Дональда Юдда — мистецтвом є те, що вважає себе мистецтвом) або визнання того чи іншого твору мистецькими колами (англ. artworld [13]) чи певними інституціями. В останньому випадку важливим стає сучасний стан теорії мистецтва, місце і час, в контексті якого з'являється той чи інший твір. В усіх випадках відкритого визначення відсутність формальних критеріїв відриває мистецтва від естетичного оцінювання.

Функції мистецтва

Проблема функцій належить до фундаментальних теоретичних питань естетики, її основу зумовлює історичний чинник, адже функції мистецтва виникають і складаються впродовж усього розвитку цивілізації у зв'язку з формуванням нових потреб і особливостей поведінки людини.

Питанням функцій мистецтва приділено значну увагу ще у

теоретичних розробках Аристотеля, який виділяв наступні три функції — пізнавальну, виховну та емоційного впливу, остання трактувалася філософом у гедоністичному розумінні. Сучасна естетична наука виділяє значно більшу кількість функцій.

Гносеологічна функція

Гносеологічна (епістемологічна, когнітивна, еврістична) - одна з основних функцій мистецтва. Без сумніву, відноситься до мистецтва первісної людини, що створювала наскельні малюнки або статуї для того, щоб пізнати зовнішній світ або для тренування власних умінь. Дикуни повторюють обряди (в них закріплюється найважливіша інформація, що передається з покоління в покоління) і вчаться таким чином. Та із часом (із виникненням цивілізації) відбувається розмежування науки й мистецтва. Наука - специфічний спосіб отримання знань, які спираються на логіку й перевіряються за допомогою досвіду.

Аксіологічна функція

Аксіологічна (ціннісна) функція - кожна культура створює свої ідеали, що базуються на цінностях суспільства. Цінність - явище, матеріальний чи духовний предмет, що усвідомлюється окремою людиною, суспільством або людством як надзвичайно важливий. В основі культури лежить традиція, у першу чергу іншим поколінням передається найважливіша інформація, що й фіксується в ідеалах.

Суггестивна функція

Суггестія - навіювання. Сугестивна функція - навіювання людини певного роду думок, почуттів, що впливають на психіку людини, функція пов'язана з певною гіпнотичною дією, впливом на людську психіку. Значної уваги цій функції приділяло Психоделічному мистецтві. Сугестивна функція близька до виховної, проте, над відміну від першого, тут йдеться про звернення мистецтва до позасвідомого.

Суггестія була притаманна вже мистецтву первісної людини - австралійські племена в ніч перед битвою піднімали свій дух, викликали приплив мужності за допомогою пісень і танців. Збереглося грецьке відання про те, як спартанці звернулися за військовою підтримкою до афінян, а ті задля кепкування надіслали до них кульгавого музиканта Тіртея. Проте ця допомога афінян виявилася надзвичайно дієвою, оскільки Тіртей своєю творчістю підняв дух спартанців і ті перемогли ворогів.

Виховна функція мистецтва

Здатність мистецтва до виховання пов'язують з активізацією емоційно-

чуттєвого початку, емоційним впливом мистецтва на людину. В свою чергу емоційні процеси знаходяться у тісному зв'язку з мисленням та інтелектом, а на думку радянського психолога Сергія Рубінштейн мислення, як психічний процес, вже само по собі являє єдність емоційного й інтелектуального. Відповідно, казка діє ефективніше на дитину, ніж логічні досвіди (Казка конкретна, а логіка абстрактна. Людина сприймає моделі поведінки казкового персонажу як свій власний досвід).

Інші форми суспільної свідомості дискретно впливає на людину (мораль формує етичні норми, політика - політичні погляди), мистецтво комплексно впливає на людину, формує цілісну особистість.

Естетична функція

Естетична функція - головна функція мистецтва, складає сутність художньої творчості, хоча й не перекреслює всі попередні. Мистецтво формує художні смаки, здібності й потреби людини, надає значимість світу в цілому і всім його проявам. Мистецтво пробуджує творчій дух особистості, бажання змінювати світ за законами краси й гармонії.

Інші функції мистецтва

Також виділяють ідеологічну, релаксаційну, фасцинуючу (захоплюючу) функцію, функцію суспільного формування.

Класифікація мистецтв

Традиційно види мистецтва поділяються за способом втілення художнього образу та за формою чуттєвого сприймання.

За способом втілення художнього образу розрізняють:

— просторові мистецтва — архітектура, скульптура, живопис, графіка, художня фотографія, декоративно-прикладне мистецтво та дизайн.
— часові мистецтва — радіо, музика, література
— просторово-часові — кіномистецтво, театр, танець, циркове мистецтво, відеогра тощо.

За формою чуттєвого сприймання розрізняють:

— слухові — музика, радіо
— зорові — архітектура, скульптура, живопис, графіка, художня фотографія
— зорово-слухові — театр, кіно, відеогра.

Ця класифікація не є універсальною, оскільки з появою писемності й нотної грамоти мистецтво слова й музика набули графічних зображень. Також в мистецтві слов зображення літер набуло самостійного естетичного значення - мистецтво каліграфії в Східних цивілізаціях. У кожній із цих

трьох груп художньо-творча діяльність може користуватися:

— знаками зображувального типу, що передбачають подібність образів з чуттєво сприйманою реальністю (живопис, скульптура, графіка; література, акторське мистецтво);

— знаками незображувального типу, що не допускають впізнавання в образах реальних предметів, явищ, дій і звернених безпосередньо до асоціативних механізмів сприйняття (архітектурно-прикладні мистецтва, музика й танець);

— знаками змішаного типу, властивими синтетичним формам творчості (синтезу архітектури або декоративно-прикладного мистецтва з мистецтвами образотворчими; словесно-музичному — пісенному й актерсько-танцювальному — пантомімічному синтезу.

Також мистецтва можна класифікувати за використовуваними матеріалами:

— традиційні й сучасні матеріали (фарби, полотно, глина, дерево, метал, граніт, мармур, гіпс, хімічні матеріали, продукти серійної індустрії й т.д.) — архітектура, скульптура, живопис і т. д.
— сучасні способи зберігання інформації (сучасна електротехніка, цифрові обчислювальні машини) — медіамистецтво
— звук (чутні коливання повітря) — музика
— слово (одиниця мови) — література
— людину-посередника — (актор, клоун тощо).

Одним із перших до класифікації мистецтв звернувся поет Горацій: писав, що поезія - це живопис, що говорить, а живопис - німа поезія. Більш ніж 2000 років таке визначення вважалося вичерпним. У XVIII ст. Лессінг у трактаті “Лаокоон” звернув увагу читача на те, що один і той самий образ не може бути однаково зображений у різних видах мистецтва. Жахливе, страшне в слові впливає на читача, але скульптор не може передати всю послідованість подій, тому має обирати момент, який поєднає в собі передуючі й подальші події. Скульптурна статуя “Лаокоон” зображує різні стадії боротьби людей із чудовиськом, останню з яких демонструє сам давньогрецький жрець. Скульптор завжди залишає надію на роз'язку драматичної ситуації, тому що це складає динамізм композиції.

Словесне мистецтво зображує всі події по черзі, в окремих деталях, та це не створює враження краси. Для подолання цих складнощів талановитий автор залишає місце фантазії читача. У літературному творі не сказане, пропущене може важити більше, ніж детальний опис стану головного героя.

Один з варіантів класифікації видів мистецтв представив німецький філософ Георг Вільгельм Фрідріх Гегель. Критерієм виступає співвідношення ідеї й форми твору:

— Символічна форма - ідея виступає в абстрактній односторонній формі. Характерно для мистецтва народів Стародавнього Сходу. Найбільш розвинутою на цій стадії виступає архітектура (її матеріал - неорганічна природа):

— Класична форма - ідея досягає належної конкретності, знаходиться в гармонії з формою. Мистецтво античної Греції, втілюється в скульптурі;

— Романтична форма - світ душі святкує перемогу над зовнішнім світом. Дух звільняється від чуттєвої оболонки, переходить у нові форми самопізнання - релігію, філософію. Це характеристика сучасного Гегелю європейського мистецтва, на цій стадії, за думкою філософа, відбувається розпад мистецтва. Лідуючими виступають живопис, музика, поезія (їхній матеріал: фарби, гра світла - для живопису, звук - для музики, звук як смисл - для поезії).

Роди, види, жанри - це формально-змістовні категорії, класифікація видів мистецтва подібна до живого організму, що постійно розвивається й змінюється. Розвиток мистетва відбувається шляхом подолання жанрових меж, тому при аналізі конкретного художнього твору треба звертати увагу на історичну епоху, в яку воно було створено.

Завдання для самостійного опрацювання:

– визначення термінів “мистецтвознавство”, “мистецтво”;
– види мистецтв;
– функції мистецтва.

ЛЕКЦІЯ 2
Образотворче та декоративне мистецтво

Актуальність теми: особливості образотворчого та декоративного мистецтва, видатні митці.

Навчальна мета: вивчити особливості образотворчого та декоративного мистецтва, розглянути діяльність художників, опрацювати види образотворчого митсецтва.

План лекції

1. Особливості образотворчого мистецтва.
2. Види образотворчого мистецтва.
3. Видатні художники та школи.

Образотво́рче мисте́цтво — мистецтво відображення сущого у вигляді різних образів, зокрема таких як художні образи на площині (графіка, малярство тощо) та в просторі (скульптура).

Образотворче мистецтво відображає дійсність у наочних образах, відтворює об'єктивно наявні властивості реального світу: об'єм, колір, просторовість, матеріальну форму предмета, світлоповітряне середовище тощо. Проте образотворче мистецтво зображує не тільки те, що доступне безпосередньому зоровому сприйняттю, але й передає розвиток подій у часі, певну фабулу, розгорнуту оповідь. Воно розкриває духовний склад людини, її психологію.

Образотворче мистецтво у сукупності своїх видів створює реальну картину життя людини та природи, а також наочно втілює ті образи, яких немає в реальності, які є наслідком людської фантазії.

Творчих працівників у царині образотворчого мистецтва узагальнено називають художниками (хоча здебільшого кожен із них спеціалізується у певній галузі образотворчого мистецтва — як скульптор, маляр, графік тощо).

Види образотворчого мистецтва

— Живопис
— Скульптура
— Графіка
— Декоративно-ужиткове мистецтво

Живопис (**маля́рство**, фр. peinture, англ. painting, болг. живопис, рос. живопись, пол. malarstwo, чеськ. malířství) — вид образотворчого мистецтва, пов'язаний з передачею зорових образів нанесенням фарб на тверді, гнучкі або тканеві поверхні, а також твори мистецтва, створені таким способом.

Найбільш поширені твори живопису, виконані на пласких або майже пласких поверхнях, таких як натягнуте на раму полотно, папір, поверхні стін і т. д. До живопису відносять і виконані фарбами зображення на декоративному та церемоніальному посуді, поверхня якого може мати складну форму.

Скульптура (лат. sculptura, від лат. sculpo — вирізаю, висікаю) — ліпка, пластика, вид образотворчого мистецтва, твори якого мають об'ємну, тривимірну форму і виконуються із твердих чи пластичних матеріалів. Скульптура зображує головним чином людину, рідше тварин, її головні жанри — портрет, історичні, побутові, символічні, алегоричні зображення, анімалістичний жанр. Художньо-виразні засоби скульптури — побудова об'ємної форми, пластичне моделювання (ліпка), розробка силуету, фактури, у деяких випадках також кольору.

За своєю формою розділяють два види скульптури: рельєф та круглу скульптуру. Остання в залежності від призначення ділиться на монументальну (великі архітектурні ансамблі, пам'ятники), монументально-декоративну (прикрашає будинки та парки) та станкову (зазвичай представлена в музеях, на виставках або є частиною інтер'єру)

Графіка (нім. Graphik, грец. graphikos «написаний») — вид образотворчого мистецтва, для якого характерна перевага ліній і штрихів, використання контрастів білого і чорного, та менше ніж у живопису, використання кольору. Графічний — виконаний у стилі графіки.

Різновид образотворчого мистецтва, що зумовлюється специфічними засобами зображення лініями, штрихами, крапками і плямами на поверхні,основою якої, зазвичай, виступає білий папір. Твори можуть мати як монохромну, так і поліхромну гаму.[1]

Графіка поділяється на такі різновиди:

— станкова
— книжкова
— плакатна
— прикладна

— архітектурна

Декоративно-ужиткове мистецтво — один із видів художньої діяльності, твори якого поєднують естетичні та практичні якості. Декоративне означає «прикрашувати».Ужиткове ж означає, що речі мають практичний вжиток, а не лише є предметом естетичної насолоди.

Головне завдання декоративно-ужиткового мистецтва — зробити гарним речове середовище людини, її побут.

Краса творів ужиткового мистецтва досягається завдяки декоративності. Декоративність є єдино можливим засобом вираження змісту та художньої образності. Поділ декоративно-ужиткового мистецтва на жанри здійснюється за призначенням предмета — меблі, одяг, посуд тощо, за технікою виконання — різьблення, ткацтво, розпис, за матеріалом — дерево, кераміка, текстиль, камінь, лоза, тобто використання природних матеріалів; метали та їх сплави, пластмаси, скло, порцеляна, папір та ін., тобто використання штучних, винайдених людиною матеріалів.

Перелік мистецьких напрямів за алфавітом

— Академізм
— Ампір
— Ар нуво, тобто модерн, декоративний стиль дикого капіталізму
— Бароко
— Караваджизм , різновид стилю бароко з більшим ухилом в реалізм і демократичність
— Готика
— Дадаїзм
— Еклектика (в архітектурі, тобто історичні стилі в суміші)
— Імпресіонізм
— Класицизм
— Кубізм
— Натуралізм
— Прерафаелізм
— Примітивізм
— Романський стиль або романика
— Реалізм
— Символізм
— Фовізм

Видатні художники, за країнами

— Австрія (Мартин Альтомонте, Маульперч, Лампі)
— Англія(Неллер Годфрі, Вільям Хогарт, Гейнсборо, Рейнолдс, Джордж Ромні, Вільям Тернер, Берн-Джонс, Фредерік Лейтон)
— Бельгія (Луї Галле, Курт Пейзер).
— Білорусь (Ісачов Олександр Анатолійович)
— Голландія 17 століття (Франс Халс , Ян Вермер , Рембрандт, Якоб ван Рейсдаль , Ян Стен ,Герріт ван Хонтхорст , Тербрюгген, Матіас Стомер ,Дірк ван Бабюрен , Пітер Клас ,Корнеліс Трост)
— Іспанія (Ель Греко, Хуан Санчес Котан, Франсіско де Сурбаран, Веласкес, Хосе де Рібера, Бартоломео Естебан Мурільйо, Гойя, Сулоага, Пікассо)
— Італія (Римська школа, Венеціанська школа, Неаполітанська школа, Болонська школа, Генуезька школа, Умбрійська школа тощо)
— Нідерланди 15 — 16 століть (Робер Кампен, Гуго ван дер Гус, Ганс Мемлінг, Рогір ван дер Вейден, Антоніс Мор, Пітер Брейгель Старший, Мабюз
— Німеччина (Дюрер, Лукас Кранах Старший, Ельсхеймер, Рафаель Менгс, Каспар Давид Фрідріх, Макс Клінгер, Кете Кольвіц)
— Російська імперія (Антропов, Левицький Дмитро Григорович, Боровиковський Володимир Лукич, Венеціанов, Левітан, Врубель, Головін Олександр Якович, Суриков Василь Іванович, Коровін, Серов Валентин, Борисов-Мусатов, Олександр Бенуа, Леон Бакст, Філіп Малявін, Борис Кустодієв, Серебрякова, Натан Альтман, Пластов Аркадій Олександрович, Михайло Нєстєров, Корін Павло Дмитрович, Смірнов Микола Миколайович, Жилінський Дмитро Дмитрович)
— Польща (Ян Матейко, Яцек Мальчевський)
— США (Вінслоу Хомер, Джордж Беллоуз, Ендрю Ваєт)
— Фландрія 17 століття (Рубенс, Ван Дейк, Франс Снейдерс)
— Франція
— Україна (Рєпін, майстер апостолів Покровської церкви на Подолі, Мурашко, Федір Кричевський, Садовський Віталій, Якутович Сергій Георгійович, Василь Лопата).
— Швейцарія (Урс Граф, Ганс Гольбейн молодший, Конрад Віц, Ліотар, Арнольд Беклін, Фердінанд Ходлер, Ганс Ерні)
— Швеція (Олександр Рослін, Андерс Цорн).

Завдання для самостійного опрацювання:

- Види образотворчого мистецтва;
- особливості живопису;
- видатні художники.

ЛЕКЦІЯ 3
Архітектура. Архітектурні стилі

Актуальність теми: особливості архітектури як виду мистецтва, типи архітектурних споруд, архітектурні стилі.

Навчальна мета: розглянути особливості архітектури, зокрема, архітектурні стилі, вивчити діяльність відомих архітекторів.

План лекції

1. Архітектура. Типи архітектурних споруд.
2. Архітектурні стилі.

Архітекту́ра (грец. αρχιτεκτονικη — будівництво), — це одночасно наука і мистецтво проектування будівель, а також власне система будівель та споруд, які формують просторове середовище для життя і діяльності людей відповідно до законів краси. На сучасному етапі розвитку людства архітектура становить одну з найважливіших частин засобів виробництва (промислова архітектура — будівництво заводів, фабрик, електростанцій, тощо) та матеріальних засобів існування людського суспільства (громадянська архітектура — житлові будинки, громадські споруди та ін.). Її художні образи відіграють значну роль у духовному житті суспільства.

Функціональні, конструктивні та естетичні якості архітектури, а саме користь, міцність та краса, — тісно взаємопов'язані. Від конструкційного рішення багато в чому залежать і естетичність творів архітектури. Споруда не тільки повинна бути міцною, але і виглядати має міцною. Надлишок матеріалу навпаки викликає враження надмірної ваги. Візуальна ж недостатність матеріалу асоціюється з нестійкістю, ненадійністю та викликає здебільшого негативні емоції. Функціональне призначення будівлі визначається її типом, в залежності від якого обираються засоби створення певного художнього вигляду. Останній створюється за допомогою засобів архітектурної композиції. Серед її основних засобів архітектоніка, масштаб, пропорції та ритмічні відношення, пластика, фактура та кольори.

Архітектурний стиль — сукупність основних рис та ознак архітектури певного історичного часу і місця, яка проявляється у функціональних, конструктивних, мистецьких особливостях будов.

Архітектурні стилі:

Давньоруський стиль утворився на основі візантійської архітектури і самобутнього народного стилю і придбав свої характерні риси в Київській Русі. Спочатку у Києві, Чернігові, Новгороді, Полоцьку, Володимирі, а потім розвився з впливом місцевих традицій у Суздалі, Пскові, Смоленську та інших місцях, дійшовши до наших часів. Цей стиль є головною підставою на якії потім розвилася наша національна культура, він є втіленням віри у Господа Ісуса Христа наших предків і остаточного зречення від поганства, та на віки прийняттям спасительних християнських цінностей.

Свята Софія Київська, Кирилівська церква, інші. Такі давні храми особливо надихають на молитву і говорять про приємственність поколінь в дусі Православ'я. Все в них говорить про давню історію і велич Київської Русі, відчуваєш тайну і неперевершеність грецьких і руських майстрів храмобудування і іконопису. Тут особливо дивуєшся глибиною богословського задуму і християнської символіки.

В таких храмах присутня гранична строгість і простота фасадів, декоративна кладка цегли і каменю викладеного рядами, і рожевого вапняного розчину (фасади тоді не тинькували). Входи аркові, пізніше з'являються перспективні портали. Навколо соборів улаштовуються, іноді, відкриті галереї на арках, на другому ярусі, крім хорів, були виходи на відкриті площадка - гульбища (собор Св. Софії в Києві). Храми були хрестово-купольні в своєму конструктивному рішенні, одно і багато банні, особливо соборні, від 5 до 13, покривалися спочатку (у X ст. - Успенська-Десятинна церква в Києві) черепицею, пізніше аркушами свинцю. Мали форму сфери, як у Візантії, але пізніше стали робити витягнутими, придбали поступово форму шолома, а у XVI-XVIII ст. - форму груші (в Україні) і форму цибулини (в Росії), але це вже інші стилістичні спрямування. Бані на високому циліндричному барабані з вузькими щілиноподібними арковими вікнами, такі ж і на фасадах. Циліндричні склепіння видні зовні у вигляді закомар. Яскраво виділені циркульні вівтарні апсиди, які перекривають напівсферичні куполи-конхи. Підлоги мозаїчні і мармурові.

Храми, починаючи з кінця XII ст. будуються повністю цегляними, невеликого розміру, одно банними, але більш високої пропорції, це вертикальне прагнення потім стало характерною рисою. До кінця XII-поч.XIII ст. деякі храми (Новгород і ін.) покриваються обмазкою і біляться. Будуються храми з цегли й облицьовуються каменем - білим вапняком

(Володимир, Суздаль). Дах і купол покривають мідними аркушами і згодом золотять. На фасадах зустрічається багате різьблення по камені (аркатурний пасок з колонками, навіть барельєфи святих, хрести, орнаменти).

Внутрішнє оздоблення храмів того часу урочисте і парадне, у соборах мозаїка (особливо у вівтарній апсиді, куполі) і фресковий розпис (пізніше вівтар, стіни, стеля, куполи покривалися тільки фресками). Головний неф храму і вівтар, розділяв одне чи двох ярусний іконостас (до XVI ст. іконостас закінчив своє формування - 5-6 ярусний).

Головні пам'ятники цього стилю - Софіївські собори у Києві, Новгороді і Полоцьку, Спасо-Преображенський собори у Чернігові й Успенський Печерського мон-ря в Києві - XI ст.; надбрамна Троїцька церква Печерського мон-ря, Спаса на Берестові і Кирилівська в Києві, Борисо-Глібські собори у Вишгороді і Чернігові, Успенські та Дмитриєвський собори Єлецького мон-ря в Чернігові і у Володимирі, церкви Покрова на Нерлі, Архангело-Михайлівська у Смоленську та собор у Володимирі - XII ст. Церкви Василя в Овручі і Параскєви П'ятниці в Чернігові - XII-XIII ст., і багато інших. Нажаль не всі храми дійшли до нас, а ті що дійшли були частково зруйновані, а після відбудов частіше змінювали свої риси, стиль і більшу частину первісного вигляду. Храми тинькувались, багато прикрашались ліпниною, «одягаючись» у стиль ренесанс чи бароко, але головне залишалося - дух і внутрішній простір...

Романський стиль (XI–XII ст.) (від лат. romanus — римський) — повноцінно виявив себе передусім в архітектурі. Будови романського стилю різноманітні за типами, за конструктивними особливостями, за декором. Найбільша увага приділялася спорудженню храмів, монастирів, замків, які розташовані на підвищених місцевостях. Романський стиль вирізнявся масивністю споруд. Основним будівельним матеріалом романської архітектури був камінь.

У межах романського стилю водночас з архітектурою й у тісному зв'язку з нею розвивалися монументальний живопис та скульптура. За художніми ознаками мистецтво цього періоду схематичне, умовне. Романська композиція давала змогу використовувати простір, позбавлений глибини, різномасштабні фігури, утрирувані жести.

Важливу роль зіграло орнаментальне мистецтво, яке в романському стилі вражає багатством і різноманітністю мотивів. В орнаменті своєрідно спліталися традиції античності Візантії, Ірану й навіть Далекого Сходу.

Термін «романський стиль» виник порівняно недавно — у першій

половині XIX ст., коли був виявлений зв'язок середньовічної архітектури з римською.

У XI—XII ст. церква мала величезний вплив на життя суспільства загалом, зокрема на духовне життя, культуру й державність, тому вона виявилася й головним замовником архітектурних споруд, що сьогодні розглядаються як твори мистецтва.

У церковних проповідях піднімалася тема гріховності світу, сповненого гріха й спокус, підвладного впливу таємничих і страшних сил. Ця тема сприяла розвитку в романському мистецтві Західної Європи етичного й естетичного ідеалу, протилежного до античного мистецтва. У зв'язку з тим, що провідним видом мистецтва в той період була архітектура, їй приділялася роль тієї ланки, що «впливала» візуально й духовно на віруючих. Сюжети Страшного суду й Апокаліпсиса, біблійні сцени, скульптури — ось що масово було присутнє в оформленні церков. Перевага духовного над тілесним виражалася в контрасті полум'яної духовної експресії й зовнішньої потворності.

Романські храми, переважно монастирські, повинні були виглядати масивно, міцно і надійно, тому будувалися вони з великого каменю, мали прості форми, із перевагою вертикальних або горизонтальних ліній, дуже вузькі дверні й віконні отвори і півциркульні арки. Суворі, важкі зовнішні форми надавали романському храму суворого і простого вигляду. Щоб якось «розвантажити» конструкцію храму, архітектори створили склепіння у вигляді хрестів. Безліч вільних площин сприяла поширенню монументальної скульптури, що знайшла своє місце на площинах стіни або поверхні капітелей і виражалася у формі рельєфу.

Фігурні композиції мають різні масштаби; їхні розміри залежать від ієрархічної значущості того, хто зображений: найбільша фігура Христа, трохи менші — ангелів і апостолів, найменші — простих смертних. Крім того, фігури знаходяться у певному співвідношенні з архітектурними формами. Зображення в середині — більші, ніж ті, що знаходяться у кутках. На фризах фігури мають присадкуваті форми, на носійних частинах — подовжені. Саме таке розташування фігур і їхніх форм є характерною рисою романського стилю.

У XII ст. уперше для декорування фасадів церков використовують скульптурні зображення. Найчудовішим творінням романської монументальної пластики є гігантські рельєфні композиції над порталами храмів. Сюжетами найчастіше були грізні пророцтва Апокаліпсиса і

Страшного суду. Композиція суворо підпорядкована принципу ієрархії: у центрі величезна й нерухома фігура Христа, навколо неї — безліч фігур, що передають бурхливий рух.

Готика (XIII—XIV ст. (в окремих країнах — до XVI ст.)) (від італ. gotico, буквально — готський, від назви німецького племені готів) — готичний стиль, художній стиль, що є заключним етапом у розвитку середньовічного мистецтва країн Західної, Центральної та частково Східної Європи (між серединою 12 і 15-16 ст.). Термін «Готика» був введений теоретиком мистецтва і архітектором Джорджо Вазарі і далі поширений італійськими гуманістами епохи Відродження як принизливе означення всього середньовічного мистецтва, що виникло не без впливу активності германських племен, котрі вважалися «варварськими». З початку 19 ст., коли для мистецтва 10-12 ст. прийняли термін «романський стиль», було обмежено хронологічні рамки готики, в якій, у свою чергу, почали виділяти ранню, зрілу (високу) та пізню фази.

Готика як стиль привертає увагу пошуком синтезу між архітектурою, живописом і скульптурою. Майстри готики широко зверталися до образів народної фантазії. Водночас ,в готиці більше, ніж у романському стилі, відбився вплив раціонального сприймання світу,широке використання інженерних досягнень свого часу.

Готичні майстри широки використовують башти,стрілчасті арки,пінаклі,скульптури. Всі елементи готичних соборів стрімко підносяться вгору, що надає готичним спорудам динамічності, величі.Фантастичної краси соборам готики надае використання вітражів, найдавніші зразки яких зберіглися у Великій Британії та Франції(вітражі Шартру).

Сутність готики полягає в зіставленні протилежностей, у здатності об'єднати абстрактну ідею та живий трепет життя, у прагненні пронизати земну плоть злетами духовної енергії. Готична архітектура водночас конструктивна та зображувальна , а готичні собори швидко стали центрами суспільного життя.

Пам'ятками цього стилю є Собор Паризької Богоматері (Нотр-Дам), Лондонське Вестмінстерське абатство, Міланський собор в Італії і т.д.

В Україні готичний стиль припадає на кінець XIV - кінець XV століття. На західних землях, які менше за інші потерпіли від монголо-татарської навали, тоді зростають міста, розвиваються ремесла й торгівля. В українські міста прибуває багато поселенців, переважно німців, які принесли в

мистецтво, а зокрема в архітектуру, нові стильові форми.

Серед культових споруд переважали католицькі костели. Вирішальну роль у формуванні нового стилю відіграв Львівський катедральний костел. Його заклали на початку 60-х років XIV століття, а завершили в основному в 80-х роках наступного.

Серед будівничих цього храму відомі Нічко, Йоахім Гром, Амброзій Рабіш; одним із найтурботливіших опікунів будови в міських актах названо Петра Штехера.

Об'ємну композицію костелу витворено завдяки двом головним складовим: пресбітеріуму (вівтарній частині) та корпусу нав (власне молитовній залі).

Розквіт катедральної готики в Україні припадає на часи правління короля Владислава II Ягайла (1386-1434).

Відродження *або* ***Ренеса́нс*** (фр. Renaissance — «Відродження») — епоха в розвитку ряду країн Західної та Центральної Європи (в Італії 14-16 століття, в інших країнах — кінець 15 — початок 17 століття), перехідна від середньовічної культури до культури нового часу. У Львові – XVI ст. –30-ті рр. XVII ст.

За своєю основою Ренесанс йому властивий гуманістичний світогляд, звернення до культурної спадщини античності, її «відродження» (звідси і походження терміну).

В Україні на початку 16 — пол. 17 ст., за доби розвитку міст і зростання міщанського стану. Пам'ятки Ренесансу характеристичні насамперед для західної області України, зокрема для Львова, до якого приїздили кваліфіковані майстри з мистецьких центрів Італії (Кастіліо Петро, Італьчик Петро, Красовський Петро, Римлянин Павло й ін.) і Німеччини (Пфістер Йоганн, Горст Гайнріх, Шольц Гануш та ін.). Елементи Ренесансу помітні в перебудові (у Кам'янці-Подільському, Меджибожі — 1545) і будові замків (Синявських у Бережанах — 1534 — 55, С. Конецпольського у Підгірцях та ін.). Свідоцтвом раннього Ренесансу є кам'яниця Орсеттіх у Ярославі (1570), синагога в Сатанові (1532) й ін. Львів після пожежі 1527, яка знищила будови візантійської і ґотичної доби, відбудувався у стилі Ренесансу: «Чорна кам'яниця» (1577), дім Корнякта (1580) в Ринку, ансамбль Братсько-Успенської церкви з каплицею Трьох Святителів і вежею, монастир-фортеця Бенедиктинок з льоджею (1595), синагога Золотої Рози (Ренесанс у поєднанні з готикою, 1582), каплиці Боїмів і Кампіянів — початок 17 ст., костьол Бернардинів (Ренесанс з

манеризмом, 1600-30). Зразком пізнього Ренесансу, що переходить у бароко, є Іллінська (Богданова) церква в Суботові (1653). Деякі елементи Ренесансу мали також перебудовані церкви старокняжої доби в Києві, Чернігові та ін. Поряд з мурованим будівництвом і з певною аналогією до нього розвинулося дерев'яне церковне будівництво (церква св. Духа в Потеличі, св. Юра і Воздвиженська в Дрогобичі, собор Благовіщення в Ковелі, Крехівський монастир й ін.). Прикладом містобудування доби Ренесансу за принципами регулярного плану можуть бути Жовква (будівничий А. Прихильний) і Броди (архітектор Дель'Аква, інженер Боплан).

У скульптурі Ренесанс дав спроби реалізму у лежачих або напівлежачих постатях на саркофагах (К. Рамультової у Дрогобичі, О. Ванька-Лагодовського в Уневі (1573), князя К. Острозького у Києві (1579), дітей Даниловичів у Жиравці (1580) та ін.), у рельєфах на кам'яних плитах і погруддях. Декоративна різьба почала розвиватися у Львові. Німецько-нідерландські й італійські каменярі-різьбарі застосували форми Ренесансу в оздобленні фасадів, обрамлень вікон і входів та інтер'єрів («Чорна кам'яниця»). Шедевром архітектурно-декоративного різьблення доби Ренесансу є портал каплиці Трьох Святителів. У добу Ренесансу збагатилася дерев'яна різьба — вівтарна й іконостасна (у церкві св. П'ятниць у Львові, св. Духа в Рогатині, у Молчанському і Спасо-Преображенському соборах у Путивлі й ін.). В іконах Ренесанс відбився тільки спорадично, але його сліди ще помітні на початку 18 ст. (Богородчанський іконостас 1705). Зате Ренесанс спричинився до емансипації портрета (К. Корнякта, В. Лянґиш), а ще більше помітний у графіці й мініатюрі (Пересопницьке євангеліє — 1550 — 51), а також у друкарстві.

У декоративно-ужитковому мистецтві впливи Ренесансу позначилися у декорі золотарських виробів — посуду, предметів церковного призначення (оправа євангелія так званого Горностаєвого — 1542), зброї (церемоніальний меч львівських війтів), ювелірних прикрас тощо. Також відомий стиль Ренесансу у мебльовому мистецтві, кераміці, гаптуванні й вишиванні шовком, у яких в орнаментиці мотиви візант. трилисника замінено акантом, гранатом, лілеями, часто поряд місц. флори.

Для доби Ренесансу як на заїході, так і у слов'янський країнах, зокрема в Україні, характеристичний синкретизм — сполучення теоретичних думок з галузі філософії, теології, політики і конкретних наук з гарною

літературною формою (поетичною або реторичною).

Бароко (іт. barocco — вибагливий, химерний) — стиль у європейському мистецтві у 16-18 ст.

Характерна пишнота, парадність, яскравість кольорів, контрастність, екстравагантність орнаменту, асиметрія конструкцій. В архітектурі панують сильні контрасти об'ємів, перебільшена пластика фасадів, світлотіньові та кольорові ефекти. Живопис і скульптура відзначаються декоративно-театральними композиціями, тонкою розробкою колориту і ефектів освітлення, ускладненою пластикою, парадністю.

Класиці́зм (англ. classicism, від лат. classicus — зразковий) — напрям в європейській літературі та мистецтві, який уперше заявив про себе в італійській культурі XVI ст. Найбільшого розквіту досягає у Франції (XVII ст.). Певною мірою притаманний усім європейським літературам, у деяких зберігав свої позиції аж до першої чверті XIX ст.

У Львові – кін. XVIII ст. – перша пол. XIX ст.

Архітектурні споруди: плац галицьких митрополитів, колегія піарів, ратуша, будинок губерніального уряду (обласна адміністрація), будинок колишньої гауптвахти, бібліотека Стефаника.

Романти́зм (Історизм) (фр. romantisme) — ідейний рух у літературі, науці й мистецтві, що виник наприкінці 18 ст. у Німеччині, Англії й Франції, поширився з початку 19 ст. в Росії, Польщі й Австрії, а з середини 19 ст. охопив інші країни Європи та Північної і Південної Америки.

Романтизм, що виник після французької революції, в умовах утверджуваного на зламі 18 — 19 ст. абсолютизму, був реакцією проти раціоналізму доби Просвітництва і застиглих форм, схем і канонів класицизму.

Історизм у Львові – 40–90-ті рр. XIX ст.

Завдання для самостійного опрацювання:

- особливості архітектури;
- архітектурні стилі;
- архітектурні шедеври України.

ЛЕКЦІЯ 4
Архітектура України. Сакральні споруди

Актуальність теми: Особливості архітектури сакральних споруд України.

Навчальна мета: вивчити особливості сакральних пам’яток архітектури України.

План лекції

1. Особливості сакральних споруд.
2. Муровані українські храми.
3. Дерев’яні церкви.
4. Храми інших релігій.

Сакральний – священний; той, що стосується релігійного культу й ритуалу, обрядовий

Храм — будівля, присвячена Богу і призначена для Богослужінь, або ж культова споруда, призначена для здійснення богослужінь і релігійних обрядів.

Слово «храм» запозичено українською мовою з церковнослов'янської, в якій воно мало значення «будинок, будівля, житло, дім». Відповідне давньоруське слово з повноголоссям, що й досі збереглося в українській мові — це «хором(и)». У зв'язку з тим, що слово «храм» у значенні «дім» вживалося здебільшого у релігійних текстах, воно набуло значення «Божий дім, церква, храм».

ХРИСТИЯНСТВО

Термін “церква” вживається у двох значеннях.

Церква (грец. Ἐκκλησία, “зібрання вірних”) — християнська організація духівництва і віруючих. Також локальне представництво такої організації.

Церква (грец. Κυριακη (οικια), «дім Господа») — храм, в якому відбувається християнське богослужіння.

Церква (храм) - це освячений дім Божий, в якому віруючі збираються для прославлення Бога в молитвах і богослуженнях.

У Старому Заповіті перший храм на честь істинного Бога був зведений Мойсеєм. Це було після того, як Господь явився йому на Сінайській горі.

Цей храм був пересувний. Він мав вигляд намету, і тому його можна було складати й переносити з одного місця на інше. Він називався скинією. У 1017 році до Христа цар Соломон побудував в Єрусалимі кам'яний храм, за зразком храму Мойсеєвого, але в значно більших розмірах. Після повернення юдеїв з Вавилонського полону вони побудували в Єрусалимі новий храм на місці першого, зруйнованого Навуходоносором.

В Новому Заповіті першим християнським храмом була горниця, в якій Ісус Христос встановив Таїнство Святого Причастя. В часи гонінь християни переважно збирались для молитви в таємних місцях, наприклад у печерех,катакомбах, на кораблях і ін.

Храм, його складові частини, їх значення

За своїм зовнішнім виглядом християнські храми здавна будувались переважно у вигляді корабля, кола або хреста. Всі ці форми мають символічне значення. Форма корабля нагадує вірним, що навкруги них море життя, а Церква Христова спроможна привести людину до небесної пристані. Форма кола означає вічне існування Церкви. А форма хреста нагадує, що хрест є справжньою основою Церкви.

Храм найчастіше прикрашається кількома банями (куполами), що завершуються хрестами. Це означає, що Христос є Головою всіх християн, коли розп'ятий був на хресті. Кількість бань на святинях може бути від однієї до дванадцяти, і це теж має свою символіку. Одна баня символізує Єдиного Бога; дві - гармонійне з'єднання Божого і людського єства в особі Сина Божого Ісуса Христа; три бані вказують на Єдиного Бога у Святій Тройці; 4 бані – чотирьох Євангелістів; п'ять символізують Ісуса Христа й чотирьох євангелистів; сім бань - сім Святих Таїнств; дев'ять - дев'ять чинів ангельських; дванадцять бань пригадують про дванадцятьох апостолів.

Вхід у храм повинен бути з заходу, а вівтар - зведений до сходу, на знак того, що Церква Христова була заснована на Сході, бо там сталося все те, що Ісус Христос звершив на землі для спасіння людей. Тому вірні під час богослуження звертаються лицем до Сходу, де жив, проповідував Своє вчення, страждав, помер, воскрес і вознісся на небо Спаситель.

Всередині християнський храм поділяється на три головні частини. В цьому відношенні він має подібність до старозаповітнього храму, який також поділявся на три головні відділи або частини. Складові частини православного храму такі: притвор, середній храм і вівтар.

– притвор (бабинець) –

– нава (середній храм) –

– вівтар – третя головна частина храму. Вівтар звичайно будується вище середини храму і відділяється від неї перегородкою - іконостасом, на якому малюються ікони.

Вівтар означає «високий жертівник». Це слово латинське, складається з двох слів: «альта» - високий і «ара» - жертівник. Ця назва повністю відповідає цій частині храму, де приноситься найсвятіша безкровна жертва Тіла і Крові Господніх. Ця частина храму зображує собою саме «небо», де Богочоловік Ісус Христос з Пречистою Своєю Матір'ю та сонмом ангелів і святих перебуває у вічній славі і безперестанку піклується про віруючих, що живуть на землі. І так, як небо недоступне для земного житла, так і вівтар, по закону Церкви, повинен бути недоступним для осіб, які не мають особливого освячення.

В самому вівтарі, в середині його, знаходиться Престіл, на якому таїнственно присутній Сам Христос, Цар Слави.

Святий Престіл має найбільше значення у вівтарі і взагалі в усьому храмі; як вже подано вище, - «місце невидимого перебування Самого Бога» і як Жертовник, на якому приноситься Найсвятіша Жертва Тіла і Крові Христових.

З лівого боку (у північно-західній частині вівтаря) від Престолу знаходиться Жертівник, на якому звершується проскомидія. Жертівником називається стіл, на якому під час звершення проскомидії приготовляються Святі Дари для Таїнства Святого Причастя.

На святому Престолі завжди стоїть дарохранительниця, цебто скринька, в якій знаходяться часточки Святих Дарів для причащання хворих, а також напередсвячені Дари. Інакше дарохранительниця називається ковчегом (ківотом) і служить, як згадка про Ковчег Заповіту старозаповітньої Церкви, в якому зберігалась Божа Святиня.

На Святому Престолі лежать також Святе Євангеліє та Животворчий Хрест.

Як вже зазначено вище, вівтар - це найсвятіше місце у храмі Божому, місце перебування Бога. Через те світським людям не належиться входити до святого вівтаря без конечної потреби. А якщо це вже необхідно, то слід конче схилити голову та осінити себе хресним знаменням.

Середній храм - це найбільша частина святині, де збираються християни під час Літургії та молитов. Ця середня частина святині, яку названо навою (від лат. «навіс» - корабель), була розділена колонами на три частини. Спереду нави, перед іконостасом, збудовано підвищення, яке

називається солеєю. Середина солеї, де диякон читає Євангелію та виголошує єктенії, а священик - проповіді, зветься амвоном. Амвон - слово грецьке, означає «піднімаюсь». Тож, як бачимо, амвон знаходиться на солеї. Клірос - це краї солеї з північної та південної сторони, які служать місцем для читців та співаків. Це місце призначене для нижчих чинів церковнослужителів.

При кліросах звичайно ставлять хоругви, тобто знамена або знаки перемоги Ісуса Христа над смертю та християнської віри — над світом. На хоругвах зображується Воскресіння Господа; вони використовуються при святкових хресних ходах.

Перед амвоном навпроти царських врат знаходиться тетрапод.

Напроти царських воріт, в кінці нави, розміщені хори - підвищення для людей, що співають в хорі. Бо ж хор прикрашає церковний спів, яки й є невід'ємною частиною православного богослуження.

Дзвіниця — баштоподібна мурована (рідше дерев'яна), переважно культова, споруда зі дзвонами.

Каплиця — християнська культова споруда, призначена для релігійних відправ і молитов.

У східній християнській традиції каплиця – це невеличка церква (часто без вівтаря) або навіть простий стовп з іконою.

Каплиці споруджуються на відзнаку якоїсь події або як надгробний пам'ятник на площах, кладовищах або околицях міст і сіл, при в'їзді в населений пункт, на шляхах тощо.

В західній традиції християнства, а також у греко-католиків каплиця нерідко є повноцінним храмом (з вівтарем) і можливістю релігійних відправ у ньому.

Костьóл (пол. kościół), також ***Костел*** — польська назва релігійної споруди християн-католиків у Польщі та в Україні. Місце проведення богослужінь. Костел також може означати усю організацію католицької церкви.

МУСУЛЬМАНСТВО

Мечеть (араб. **مسجد** - масджид) — молитовний дім у мусульман.

Мечеть є будівлею, що стоїть окремо, з куполом-гамбізом, іноді мечеть має внутрішній двір (Мечеть аль-Харам). Флігелем до мечеті пристроюються вежі-мінарети числом від одного до дев'яти (число мінаретів повинне бути менше, ніж в мечеті аль-Харам). Молитовний зал

позбавлений зображень, але на стінах можуть бути написані рядки з Корану арабською.

У всіх мусульманських культових споруд є одна загальна риса – вони орієнтовані строго на мекку, або, точніше, на Каабу, те місце, куди посилаються молитви. Цей напрям на Каабу називається кібла (дослівно «те, що знаходиться навпроти»). Від нього отримала свою назву і задня, звернена до Кааби, стіна будь-якої молитовної будівлі в ісламі, яка теж називається кібла. У найраніший період, коли мечетей ще не було і молитва проводилася на обкресленій на піску ділянці землі, кіблу визначали по тіні увіткненого в землю списа. Орієнтація на мекку утвердилась тоді, коли Мухаммед, після переїзду общини до Медіни, оголосив язичницьке святилище – Каабу - і мусульманською святинею так само.

Стіна (кібла), звернена до Мекки, відмічена порожньою нішею, міхрабом. Праворуч від міхрабу розташована кафедра-мінбар, з якою проповідник імам читає свої проповіді віруючим в час п'ятничної молитви. При мечетях іноді працюють школи-медресе.

Кааба — будівля, кам'яна споруда прямокутної форми в центрі Священної Мечеті (аль—Масждид аль—Харам) у Мецці, головне святилище ісламу, яке мусульмани називають аль-Баіт аль-Харам, що означає «священний дім». Мусульмани всього світу під час молитви звертаються обличчям у напрямку Кааби. Навколо Кааби під час хаджу здійснюється обряд таваф.

Каабу виготовлено з граніту і вкрито зверху тканиною, усередині є приміщення. Її висота становить 15 метрів, довжина і ширина, відповідно, 10 і 12 метрів. Кути Кааби розташовано за сторонами світу і вони мають назви «єменський» (південний), «іракський» (північний), «левантійський» (західний) і «кам'яний» (східний), де на рівні 1,5 м вбудовано чорний камінь (аль-Хаджар аль-Есвад), посланий Аллахом з неба.

Зараз територія мечеті Месджед аль-Харам із майданом навколо Кааби становить 193 000 кв.м. Мечеть можуть одночасно відвідати 130 тисяч мусульман. У кутах мечеті стоять 10 мінаретів, шість із яких (разом з надбудовами у вигляді півмісяця) сягають висоти 105 метрів.

Щорічно для Кааби виготовляють особливе покривало — Кісву. Його верхню частину прикрашають вишиті золотом вислови з Корану. Для виготовлення Кісви потрібно 875 квадратних метрів тканини, товщина якої сягає двох і більше міліметрів.

До 160 року після Хіджри (коли паломництво здійснював

Аббасидський халіф Аль-Махді) покривала Кааби із року в рік надягали одне на одне. Доглядачі і служителі цього храму звернулися до халіфа із побоюваннями, що через нагромаджені покривала будівля може не витримати і розвалитися. У результаті халіф наказав вкривати Каабу не більше, ніж одним покривалом одночасно. Так роблять і досі.

ІУДАЇЗМ

Синаго́га (від грец. συναγωγή - зібрання, спільнота; гебр. בית כנסת — бейт кнессет, тобто дім зборів, зібрань) — юдейський молитовний будинок чи приміщення, де юдеї моляться Богові. Зазвичай являє собою споруду характерної архітектури. Щоправда, за юдейськими релігійними правилами, синагогою може бути будь-яке приміщення, яке було освячене за спеціальним обрядом.

Згідно з Талмудом, споруда синагоги повинна розміщуватись у центрі єврейського поселення, як правило, на підвищенні і бути домінантою всієї прилеглої території.

Синагога не тільки зробила вирішальний вплив на формування юдаїзму, але й послужила основою вироблених в християнстві і ісламі форм громадського богослужіння.

Традиція надає синагозі величезне значення в єврейському житті.

Синагоги будуються так, що їхній фасад завжди звернений до Ізраїлю, при можливості, до Єрусалиму, де стояв Храм (для європейських синагог це означає орієнтацію на схід). В усякому випаду, стінка, біля якої стоїть Арон кодеш (шафа, в якому зберігаються сувої Тори), завжди направлена в сторону Єрусалиму, і в будь-якому місці земної кулі єврей молиться, звернуться особою до нього.

Синагога має звичайно прямокутну форму, для чоловіків і жінок є окремі приміщення (це може бути балкон, бічній або задній межа). Біля входу поміщається раковина, де можна помити руки перед молитвою. У тій частині синагоги, яка відповідає розташуванню Святилища в Храмі, встановлюється великий шафа (іноді в ніші), покритий завісою, званим парохет. Така шафа називається синагогальним ковчегом (Арон кодеш) і відповідає ковчегу у Храмі, в якому зберігалися скрижалі з десятьма заповідями. У шафі знаходяться сувої Тори - саме священне надбання синагоги.

У центрі синагоги знаходиться узвишшя, зване біма або алмемар. З цього підвищення читається Тора, на ньому встановлено стіл для книги. Це

нагадує помост, з якого в Храмі читали Тору.

ХРИСТИЯНСЬКІ МОНАСТИРІ

Монастирі́ (грец. μοναστήριον - відлюдне житло) – релігійні громади ченців або черниць, що з належними їм землями та капіталами становили церковно-господарські організації. Відповідно до статуту, життя в М. бувало суворо спільне (спільножитні М.), напівспільне (в окремих келіях зі спільною трапезою та церковною відправою) і пустельниче. Крім ченців у М. жили послушники – світські особи, що готувалися стати ченцями. М. очолювали настоятелі (архимандрити, ігумени або ігумені, “старші”, “строїтелі” тощо) і при них монастирський собор, який звичайно обирав настоятеля.

Розрізняють монастирі православні, католицькі, греко-католицькі.

Православні монастирі залежно від умов історичних, правних і економічних, поділялися щодо своїх прав та підлеглості на: Лаври (в Україні – Києво-Печерська,Святогорська та Почаївська), ставропігійні М., залежні від найвищої церковної влади (в Україні – спочатку від царгородського патріарха, потім від московського патріарха і Синоду), кафедральні (підлеглі безпосередньо єпархіальному єпископові), самоправні (переважна більшість М.) та приписані до інших, більших М. (скити й скитики, “пустині” тощо).

Релігійним осередком М. була монастирська (соборна) церква (храм). Більші М. мали, крім головного храму і дзвіниці, ще інші церкви, каплиці, трапезні. На території М., крім церковних і житлових будинків, були ще різні адміністративно-господарські будови, майстерні, іноді шпиталі, школи, друкарні тощо. Монастирські споруди були обведені тином або муром. Деякі М. розросталися у великі будівельні комплекси, а в давні часи були справжніми фортецями з оборонними мурами, баштами та ровами.

Католицькі монастирі. На відміну від православних католицькі ченці об'єднані в так звані чернечі Ордени. Що це означає? У православ’ї кожен монастир живе своїм самостійним життям і підпорядкований єпархіальному архієреєві. Ставропігіальні монастирі підпорядковані безпосередньо Святішому Патріархові. У католиків ряд монастирів з одним статутом підкоряється одному загальному главі, який називається генералом чернечого Ордена. Він, як правило, є настоятелем старого з монастирів цього Ордена. Монастирі Ордена можуть бути розкидані по величезній території, навіть по всьому світу, але проте у них є єдине загальне

керівництво, яке направляє все їх життя. На укр. землях, які свого часу входили до складу Речі Посполитої, діяли бенедиктинський, домініканський, францисканський, бернардинський ордени, а також кармеліти та єзуїти. На зразок власне катол. орденів після Берестейської церковної унії 1596 тут було створено греко-катол. (унійні) чини св. Василія Великого (див. Василіани) та Феодора Студита (див. Студити).

Греко-католицькі монастирі. Уніати, або католики східного обряду – це вихідці з Православної Церкви або із стародавніх східних Церков (Коптської, Вірмено-григоріанської і ін.), які приєдналися до Католицької Церкви, визнали її віровчення і верховенство Римського Папи, але зберегли свій богослужебний обряд. Наприклад, на Україні – це традиційний візантійський обряд. Але як голова Церкви на літургії, безумовно, поминається Римський Папа.

В сучасній УГКЦ немає орденів. Монаші спільноти називаються Чинами та Згромадженнями.

Чоловічі:

- Василіанський чин святого Йосафата (Василіани)
- Монастир студійського уставу (Студити)
- Чин Найсвятішого Ізбавителя (ЧНІ) (Редемптористи)
- Згромадження Отців Салезіан святого Івана Боска (Селезіани)

Жіночі:

- Сестри чину святого Василія Великого (ЧСВВ) (Василіанки)
- Згромадження Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії (ЗСС) (Служебниці)
- Згромадження Сестер св. Йосифа Обручника Пречистої Діви Марії (ЗССЙО) (Йосифітки)
- Згромадження Сестер Пресвятої Родини (ЗСПР) (Сестри Пресвятої Родини)
- Згромадження Сестер святого священномученика Йосафата Кунцевича (ЗСЙ) (Йосафатки)
- Згромадження Сестер Мироносиць під покровом святої Марії Магдалени (ЗСМ) (Мироносиці)
- Святопокровський монастир монахинь Студійського уставу (Студитки)
- Згромадження Сестер Милосердя святого Вінкентія ЗСМВ (Вінкентіянки)
- Згромадження Сестер Катехиток святої Анни (ЗСКА) (Катехитки)

– Згромадження Сестер Селезіанок (ЗСС) «Дочки Марії помічниці християн» (Селезіанки)
– Сестри Місіонерки Найсвятішого Ізбавителя (МНІ) (Редемптористки)

САКРАЛЬНІ СПОРУДИ УКРАЇНИ

Церкви

Муровані

Українське храмове будівництво пройшло довгий шлях розвитку і має свою самобутню історію, яка ґрунтується на глибинній народній традиції, що ввібрала надбання візантійського церковного будівництва і західноєвропейських архітектурних стилів.

Перші муровані храми будувалися з використанням попередніх слов'янських традицій будівництва, зокрема дерев'яного.

Собор – це зібрання всієї церковної ієрархії чи значної її частини, скликане для вирішення важливих церковних справ, головно з питань віри, моралі та церковного правопорядку.

Собор – це головна церква міста, єпархії.

Свято-Михайлівський собор в Черкасах – **найбільший в Україні**. Свято-Михайлівський собор міста Черкаси - найбільший храм в Україні (висота - 74 м, довжина - 58 м, ширина - 54 м). Автор проекту - архієпископ Черкаський і Канівський Софроній. Будівництво велося з 1994 по 2000 рік, ще два роки продовжувались роботи по прикрашенню. 9 серпня 2002 року Свято-Михайлівський собор було освячено, але роботи по оздобленню собору продовжуються.

Найвища сакральна споруда – дзвіниця Києво-Печерської лаври. Її висота — 96,52 метри.

У Києві біля станції метро «Либідська» скоро може вирости **найвищий у Європі православний храм** Святого Воскресення (УПЦ МП) — 120 метрів висотою!

Правда, новий собор буде найвищим у Європі лише серед православних храмів. Їх випереджають католики. Світовий лідер — Ульмський собор у Німеччині, його висота 161,5 метри. З європейських гігантів за ним іде також представник Німеччини — знаменитий Кельнський собор. Його висота — 157,4 метри. Із православних, для порівняння, висота Казанського собору в Санкт-Петербурзі — 71,5 метри, Исакійського — 101,5, храму Христа Спасителя в Москві разом з куполом і хрестом — 105.

Найбільший дзвін – Кафедральний Свято-Преображенський собор в Одесі заклали 1794 року, освятили 1808-го. 1936 року за розпорядженням обкому Комуністичної партії більшовиків України храм зруйнували. Його відновлення розпочалося 1999-го.

Вага найбільшого в країні дзвона — 14 т 125 кг, висота — 2 м 78 см, ширина — 2 м 76 см. Велетня відлили на заводі ”Віра” у Воронежі. Він на 4 т легший за знищений 1936 року. У Києві найбільший дзвін має Свято-Успенський собор Києво-Печерської лаври. Він важить — 7,5 т.

Дзвін інтегрований у комп’ютерну систему управління 24 дзвонами собору. За допомогою неї можна програвати майже 100 мелодій. Найбільший дзвін працюватиме в особливо урочистих випадках.

Дерев’яні

Дерев’яна церковна архітектура України виникла задовго до офіційного Хрещення Русі. Хоч до нашого часу дійшли пам’ятки починаючи лише з 16-17 ст., але є дані археологічних досліджень, які засвідчують різноманіття дерев’яних храмів вже у 12-13 ст. [12]. Упродовж довгого, майже тисячолітнього свого розвитку дерев’яне сакральне будівництво в Україні витворило численні храми, різноманітні за виглядом та технікою спорудження. Особливого розквіту сакральне будівництво досягнуло у Західній Україні, де процес спорудження храмів не був перерваний насильницьким втручанням у справи зведення нових будівель, як то сталося в під російській Україні. Тому сакральне будівництво Галичини зберегло надзвичайно велику палітру різноманітних типів і форм церков, які є надбанням української та всесвітньої культури, є цікавими об’єктами краєзнавчого та релігійного туризму [9].

За висновками авторитетних вчених із різних країн (Б. Флетчер, Д.Бакстон, Й. Стржиґовський та ін.) наше дерев’яне церковне зодчество не має аналогів у народів планети. Не схоже воно, зокрема, й на те, що існує в сусідів – поляків, словаків, росіян тощо. На відміну від дерев’яної архітектури інших народів Європи, в нас церкви зводили в техніці зрубу – коли всі частини будівлі складали з розміщених горизонтально круглих колод або прямокутних брусів, добре припасованих один до одного. Ще однією особливістю, яка вирізняє дерев’яні храми українців серед будівництва інших етносів, – це перекриття головного церковного приміщення не пласкою стелею, а верхом – баштоподібним зрубом великої висоти. Таким чином зовнішній вигляд українських церков відповідає їх внутрішній планувальній структурі. Українці ще у XVст. винайшли

особливий конструктивний прийом, якого нема в інших народів – залом – квадратний або іншої форми зруб накривають зрізаним пірамідальним верхом, на якому розміщують черговий вужчий зруб з пірамідальним верхом і т.д. декілька разів [1].

З огляду на різне державне підпорядкування, географічні особливості регіонів України розвинулося і побутувало в Україні доволі велике число типів і шкіл народного сакрального будівництва. Але обов'язковим для всіх була тридільність чи хрещатість плану, покриття дахів і верхів та бань ґонтами чи лемешами. Ці традиції проходять через все народне сакральне будівництво аж до кінця 19 – початку 20 ст. [12].

Виділяють наступні типи та стилі дерев'яних церков України:

типи:

бойківський, лемківський, гуцульський, буковинський, галицький, мармароський, волинський, поліський, подільський, середньонаддніпрянський, слобожанський, неоукраїнський стиль.

Найбільший дерев'яний храм – Троїцький собор у м. Новомосковськ Дніпропетровської обл. Має дев'ять верхів.

Завдання для самостійного опрацювання:

- роль громадських організацій у розвитку молодіжного туризму;
- особливості діяльності релігійних громадських організацій;
- особливості діяльності національно-патріотичних організацій.

ЛЕКЦІЯ 5
Архітектура України. Оборонні споруди

Актуальність теми: Особливості архітектури оборонних споруд України.

Навчальна мета: вивчити особливості оборонних пам’яток архітектури України.

План лекції

1. Особливості оборонних споруд.
2. Замки України.
3. Храми-фортеці та оборонні монастирі.

Замки України — одні з найцікавіших пам'яток історії в Україні. За даними кандидата історичних наук Сергія Трубчанінова, вчені налічують в Україні понад 5000 пам'яток фортифікації, проте від більшості з них сьогодні немає й сліду.

116 твердинь — або лише їх руїн — збереглося до нашого часу. Найвідомішими є замки Львова, Кам'янця-Подільського, Хотина, Мукачевого та інших міст на заході України.

Фортеця — укріплена фортифікаційна споруда з міцними капітальними спорудами, постійним гарнізоном, озброєнням та різними запасами, призначеними для тривалої кругової оборони.

Зазвичай, це обнесенна фортечним муром територія, у якій перебуває постійний гарнізон, з великим запасом продовольства та озброєння, для перебування у довготривалій облозі. Споруди фортеці складалися з мурованого замку, веж, сполучених фортечною стіною з бійницями. Також у фортецях будували церкви, а для гарнізону фортеці будувалися казарми. Фортеці були добре захищені системою земляних укріплень.

Замок — укріплена будівля, що використовується для захисту від ворога та зазвичай служить командним центром. Як правило, замок займає найвигідніше (з військової точки зору) положення на місцевості. Найчастіше цей термін вживається для позначення невеликої фортеці, переважно середньовічної, що здатна сама себе забезпечувати ресурсами. Нерідко замком також називають обнесену муром будівлю чи групу будівель, які були помешканням феодалів, і мали як оборонну, так і жилу функції.

Більшість замків і фортець України споруджені на місці давньоруських фортець. На Русі практично всі оборонні споруди зводилися з дерева. Перші муровані оборонні об’єкти, так звані стовпи (аналог європейських донжонів) почав зводити князь Данило Галицький та його син Лев Данилович. Перші муровані замки та території України зводилися за тим же принципом, що і в Західній Європі. Основою замку був донжон (фр. donjon — володіння) — головна житлова і найкраще укріплена башта феодального замку в середньовічній Європі, яка виступала в якості рятівного пункту оборони. Якщо ворог захоплював замок, то донжон лишалась останнім «володінням», звідсіля й назва. Вважалась символом неприступності замку. Довкола замкової території – дитинця – зводилися мури з баштами, перед мурами викопувався оборонний рів.

У 14 ст. на історичну сцену виходить вогнепальна зброя. Але вона була ще не досконала. Тому ідеальним захистом від неї було будівництво високих і товстих мурів. У товщині мурів споруджували бійниці для стрільби. У давніх фортецях, ще до появи вогнепальної зброї, бійниці були вузькими і високими – для стрільби з лука. З розвитком вогнепальної зброї бійниці трансформуються. Вони були різних видів, але всі мали невеличкі зовнішні отвори – круглі або ключоподібні. Із внутрішньої сторони бійниці були врізані у товщину муру і мали бруствер, на який можна було сперти зброю.

Стіни завершувалися по-різному. Або мерлонами, або критими галереями. Також дуже часто на стінах або баштах споруджувалися машикулі.

Машикулі (фр. machicoulis, от средневекового фр. mache-col, «бить в голову») — навісні бійниці, розміщені у верхній частині фортечних стін та башт, які головним чином призначені для вертикального обстрілу підніжжя мурів.

Замок українського чи польського магната XIV-XV ст. (з плином часу їх стало важко розрізняти, оскільки нащадки руських князівських родів потроху приймали католицизм та полонізувалися) був досить своєрідним помешканням, яке поєднувало у собі житлові та оборонні функції. Але варто зауважити, що у ті бурхливі часи захищеність була головною мірою, якою визначався ступінь комфорту житла. Стандартний набір приміщень та споруд був покликаний забезпечити основні потреби мешканців. Отже, у замку обов'язково було житло магната — досить скромна будівля — уже не тісний донжон, але ще не палац. Житлова споруда була потужно укріплена і

слугувала ядром оборони замку. Зазвичай вона прилягала до зовнішнього муру, у якому замість вікон були стрільниці. Характерним прикладом такого житла є так звана Вежа мурована в Острозькому замку — присадкувата споруда, врізана в гору, на якій стоїть твердиня.

У замку зазвичай були просторі зали для буйних учт та військових нарад, спочивальні для господарів, солідного розміру кухні, здатні забезпечити смакотою велику кількість гостей. Ванних кімнат не було — вмивалися із миски (у кращому разі), а милися в ночвах чи великій діжці. А от вбиральні були — і досить дотепно влаштовані. Туалет робили десь на верхніх поверхах у товщі стіни. Від дерев'яного сидіння (така конструкція ще подекуди збереглася у сучасних дачних будиночках) у товщі стіни йшов навскісний канал для нечистот, який виходив назовні над замковим ровом. Часом над сидінням влаштовували бійниці для ручної зброї — щоб оборонець ні на хвилину не відволікався від справи. Тож зрозуміло, що найкомфортабельнішим було проживання на верхніх поверхах замку, де повітря було свіжішим.

Другим потужним вузлом оборони була брама. Над проїздом здіймалася кількаповерхова вежа зі стрільниця-ми на кожному поверсі, всередині якої розташовувалися механізми для підйому звідного мосту або герси. Башти були найчастіше наріжними, оскільки довжина стін магнатської твердині не була настільки значною, щоб розчленовувати її додатковими вузлами оборони.

У кожній резиденції існував храм. Роль храму могла відігравати замкова каплиця — приміщення у житловому корпусі або окрема споруда, що, звісна річ, була пристосована до оборони. У замку також обов'язково існувало чимало господарських та складських приміщень чи окремих будівель для продуктів і боєприпасів.

Однією з найважливіших споруд будь-якої фортеці був колодязь, що міг забезпечити гарнізон водою за будь-яких обставин. На спорудження колодязя не шкодували сил і коштів, прорубуючи його у скелях на глибину у десятки метрів. Часто над колодязем споруджували вежу, яка мала захищати «систему водопостачання» фортеці. Воду з глибини діставали не цеберком, а великою діжею. Щоб витягти її нагору не достатньо було невеличкого коліщатка з ручкою, тому встановлювалося колесо діаметром 3-4 метри. Двоє людей ставали до середини колеса і крутили його руками й ногами.

Магнатський замок зазвичай був нерегулярний у плані, його

конфігурація не мала чітких геометричних обрисів, а повторювала форму вершини пагорба, на якому розташовувалася твердиня. Периметр стін був порівняно невеликий, тож їх було легко обороняти навіть із нечисельним гарнізоном. А якщо врахувати, що під час нападів татар та інших бойових дій населення бігло ховатися до замку, то захисників і допоміжного персоналу не бракувало. Досить часто магнатський замок входив у загальну фортифікаційну систему міста, що лежало біля його стін.

Вже на кінець XV ст. зброярі навчилися відливати чавунні ядра, а у гармат з'явилися лафети, до яких прикріпили колеса, отже артилерія стала мобільною. У 1537 р. італієць Нікколо Тарталья встановив, що найбільша дальність пострілу досягається при розташуванні люфи гармати під кутом 45 градусів. Ці вдосконалення спричинили бурхливий розвиток артилерії, яка стала більш далекобійною і більш потужною.

Високі і товсті мури вже не рятували оборонців, навпаки вони стали для них небезпечними – могли під впливом артилерійського вогню швидко зруйнуватися і поховати під уламками оборонців.

Тому виник ряд удосконалень фортифікаційних споруд.

По-перше, стіни стали споруджувати не прямовисні, а нахилені, щоб ядра не потрапляли в стіну під прямим кутом. Але це спричинило зникнення машикулів, й бійці не могли обстрілювати підніжжя мурів. Для цього потрібно було висунути вежі подалі за лінію стін і вести вогонь з бічних стрільниць.

По-друге, потрібно було зменшити висоту башт, забрати з них дах і задню стіну, щоб розмістити артилерію. Так виникли бастеї.

Отже, бастея – це низька дуже широка башта, висунута далеко за лінію мурів, з кількома оборонними ярусами, призначеними для артилерії, без задньої стіни. Бастеї могли бути мурованими, дерево-земляними, або просто земляними насипами, круглими, напівкруглими чи багатогранними.

Щоб повністю вирішити питання розміщення артилерії та позбутися мертвих зон італійські фортифікатори винайшли новий тип вежі – бастіон.

Бастіон – це низька мурована клиноподібна, найчастіше п'ятикутна, споруда, відкрита у бік фортечного двору. Така конструкція давала змогу не тільки відбивати атаки з поля, а й захищати рів та куртини, а також сусідні бастіони, що зовсім не залишало мертвих зон. В Італії такі споруди почали будувати ще наприкінці 15 ст. В Україні вони почали розповсюджуватися з середини 16 ст.

Равелін (лат. ravelere - відокремлювати) - фортифікаційна споруда

трикутної форми, яке розташовувалося перед куртиною попереду кріпосного рову в проміжку між бастіонами

Куртина (італ. cortina - завіса) - велика група з декількох десятків дерев і чагарників однієї породи. Куртини не прорізаються дорогами, вони призначені для огляду лише із зовнішнього боку.

Куртина - середня частина кріпосного бастіонного фронту, що з'єднує фланки суміжних бастіонів. Куртина зазвичай була об'єктом атаки обложників, які прагнули виконати в ній пролом для штурму. В кінці XVI ст. перед куртиною стали зводити особливу споруду - равелін, який прикривав куртину від вогню і утруднював атаку. З цього часу атака стала спрямовуватися на бастіон.

Будвництво мурованих бастіонних укріплень були дуже дорогими. Тому голандці винайшли свою бастіонну систему. Вони споруджували бастіони та куртини із землі. Це була ціла система з кількох рядів складних перепон: валів, наповнених водою і сухих ровів, земляних бастіоні і ходів між ними.

Прикладом є фортеця Буртанж в провінції Гронінген (Голандія) побудована в 1580-1593 рр. Рис. 6. Сучасний вигляд – це реконструкція станом на 1750 р.

Завдання для самостійного опрацювання:

- особливості оборонних споруд давньоруського часу;
- середньовічні замки і фортеці;
- фортифікації бастіонного типу;
- видатні замкові комплекси України.

ЛЕКЦІЯ 6
Скульптура

Актуальність теми: особливості скульптурного мистецтва.

Навчальна мета: вивчити особливості та види скульптурного мистецтва, розглянути діяльність видатних скульпторів.

План лекції

1. Скульптура, види скульптури.
2. Видатні скульптори.

Скульптура - вид образотворчого мистецтва, твори якого мають об'ємну, тривимірну форму і виконуються із твердих чи пластичних матеріалів.

Що ж означає саме слово “скульптура?” Поряд з терміном «скульптура», що походять від латинського sculpere - вирізати, тесати, вживається, як рівнозначне, слово “пластика”, що походить від грецького pladzein, що значить ліпити. Спочатку, у вузькому сенсі слова, під скульптурою розуміли ліплення, висікання, рубку, вирізування, тобто такий шлях створення художнього твору, при якому художник знімає, збиває зайві шматки або шари каменю або дерева, прагнучи як би вивільнити укладену, що таїться в блоці скульптурну форму. Під пластикою ж розуміли протилежний ліпленню шлях створення скульптурного твору - ліплення з глини або воску, при якій скульптор не збавляє, а, навпаки, нарощує обсяг. Головними об'єктами скульптури є людина і зображення тваринного світу. Основними різновидами скульптури є кругла скульптура і рельєф.

Скульптура за своєю формою ділиться на два основних види: круглу скульптуру і рельєф. У круглій скульптурі зазвичай опрацьовано всі її боку, і тому глядачеві хочеться обійти її кругом і оглянути з усіх точок кола, щоб повніше сприйняти зміст образу.

Кругла скульптура. Головними типами круглої скульптури є: статуя, статуетка, погруддя, торс і скульптурна група.

Бюст - погрудне, поясне або плечове зображення людини в круглій скульптурі.

Статуя - вільно стоячий об'ємне зображення людської фігури в ріст, а також тваринного або фантастичної істоти. Зазвичай статуя поміщається на постаменті. Так звана кінна статуя зображує вершника.

Статуетка - вид дрібної пластики, статуя настільного (кабінетного) розміру набагато менше натуральної величини, що служить для прикраси інтер'єру.

Торс - скульптурне зображення тулуба людини без голови, рук і ніг. Торс може бути уламком античної скульптури або самостійної скульптурною композицією.

Рельєф (від італійського relievo - виступ, опуклість, підйом) займає за своїми образотворчим можливостям проміжне місце між круглою скульптурою та зображенням на площині (малюнком, живописом, фрескою). Рельєф, як і кругла скульптура, володіє трьома вимірами (хоча третє, глибинне вимір часто буває кілька скороченим, умовним). Композиція фігур в рельєфі розгортається уздовж площини, яка служить і технічною основою зображення і одночасно фоном, що дозволяє відтворювати в рельєфі пейзаж і багатофігурні сцени. Така органічний зв'язок з площиною і є особливістю рельєфу.

Розрізняють низький рельєф, або барельєф (від французького слова bas - низький), тобто такий, в якому зображення менше ніж наполовину свого об'єму виступає над площиною фону, і високий рельєф, або горельєф (від французького слова haut - високий), коли зображення виступає над площиною фону більше ніж наполовину свого об'єму, а місцями округляючись, частково навіть відривається від фону. Рельєф по відношенню до фону може бути не опуклим, а увігнутим, поглибленим, тобто як би зворотнім. Такий рельєф називається «койланогліф». Він був поширений у мистецтві Стародавнього Сходу, Єгипту і в античній різьбленні по каменю. «Класичний рельєф», особливо характерний для мистецтва античності і класицизму, має здебільшого гладкий фон. Прикладом такого рельєфу може служити всесвітньо відомий фриз Парфенона, що зображає урочисту ходу афінських громадян у храм Афіни в день свята великих Панафіней. Висока майстерність композиції, ритмічної і е. той же час надзвичайно природною, принадність ліплення витончених драпіровок змушують припускати, що автором цього фриза, можливо, був сам Фідій (V ст. До н. Е..) Або його найближчі талановиті помічники.

Класичний рельєф має риси монументальності: зображення на гладкому тлі не руйнує площини стіни, а як би стелиться паралельно цього фону. Такий рельєф легко уявити собі у вигляді фриза - горизонтальної смуги, обегающего стіну якого-небудь будівлі. Тому «класичний рельєф» можна віднести до розділу монументально-декоративної скульптури, як

правило, пов'язана з архітектурою. Не тільки барельєф, але і горельєф може бути пов'язаний з архітектурною спорудою.

Види призначень скульптури

За своїм призначенням скульптура поділяється: - На монументальну; - на монументально-декоративну; - станкову; і - скульптуру малих форм.

Першим і, мабуть, основним є розділ **монументальної скульптури,** до якої належать однофігурні і багатофігурні пам'ятники, монументи в пам'ять видатних подій і бюсти-монументи. Всі вони встановлюються в громадських місцях, частіше всього на відкритому повітрі. Вони завжди бувають узагальненими за задумом і художній формі, відрізняються великими розмірами (зазвичай у дві-три натуральні величини), довговічністю матеріалу. Монументальна скульптура служить справі пропаганди найважливіших перетворюючих суспільних ідей. Пам'ятник завжди звертається до широких мас глядачів і стверджує позитивний образ (зрозуміло, з точки зору тих, хто цей пам'ятник споруджує). Міські пам'ятники (їх спорудження зазвичай знаходиться під контролем держави) увічнюють тих людей, які придбали загальну популярність. Не можна поставити на міській площі пам'ятник особі, яке близьке тільки самому скульптору - дружина, брат, друг (не лише з причин технічних і економічних), тоді як створити їх портрети для виставки чи музею в станковому плані цілком можливо. Саме тут і проходить вододіл між станковим і монументальним мистецтвом.

Монументальна скульптура

Постамент - або архітектурне підставу твори скульптури (п'єдестал); - або підставка, на якій встановлюється твір станкової скульптури.

П'єдестал - художньо оформлене підставу для скульптури, вази, обеліска або колони.

Пам'ятник - твір мистецтва, створене для увічнення людей чи історичних подій: скульптурна група, статуя, бюст, плита з рельєфом або написом, тріумфальна арка, колона, обеліск, гробниця, надгробок.

Стела - вертикально стоїть кам'яна плита з написом, рельєфним або мальовничим зображенням.

Обеліск - чотиригранний, догори звужується стовп, увінчаний загостренням у вигляді піраміди.

У художньому задумі всякого пам'ятника дуже важлива роль п'єдесталу. Це не просто підставка під фігурою (щоб краще було видно). Це

саме п'єдестал, на який піднесений герой за його заслуги перед народом. П'єдестал повинен відповідати архітектурному оточенню, характеру, стилю і масштабу пам'ятника в цілому. Часто його межі оформляються рельєфами, повніше розкривають історичне значення героя. Найбільш прийняте відношення фігури до п'єдесталу - 1:1, хоча зустрічаються й інші пропорції.

Чималу роль в установці пам'ятника грає його положення по відношенню до країн світла, від чого залежить характер його висвітлення в той чи інший час дня.

Особливим розділом монументальної скульптури є **скульптура меморіальна** (надгробок), яку встановлюють на могилах у пам'ять заслуг і моральних достоїнств померлих. Історія мистецтва знає величезну кількість типів надгробків - від величних єгипетських пірамід до скромного російського дерев'яного хреста-голубца на сільському кладовищі. Якщо міський монумент немов би звертається до всіх, то надгробний пам'ятник - найчастіше лише до близько підійшов людині. Звучання меморіального надгробного пам'ятника зазвичай буває ліричним, інтимним. Але високий лад думок і почуттів, що виражається подібними творами, їх очищенность від повсякденної суєти повідомляють їм безсумнівні риси монументальності. Розповідаючи про померлих і нагадуючи про них, надгробна скульптура емоційна за своїм характером і звертається насамперед до почуття. За формою надгробки надзвичайно різні. Це або портрет померлого (статуя, бюст, рельєф), або алегоричні фігури геніїв, плакальниць, деколи також супроводжуючі портретне зображення померлого, або, нарешті, це просто архітектура так званих «малих форм», іноді прикрашена урною, драпіровками або різними алегоричними знаками, символізують швидкоплинність людського життя.

Монументально-декоративна скульптура. Її можна зустріти буквально на кожному кроці. Вона тісно пов'язана з архітектурою, а кажучи ширше - взагалі з оточенням і включає всі види скульптурного оздоблення будинків, як зсередини, так і зовні: статуї на міських мостах, групи на фасадах будівель, в нішах або перед порталом, рельєфи і т. д. Монументально-декоративна скульптура вирішує великі ідейно-образні задачі. Скульптура розвиває і роз'яснює ідею і призначення споруди, в той же час посилюючи звучання архітектурних форм (іноді по відповідності, а іноді по контрасту).

У монументально-декоративної скульптури, так само як і в скульптурі монументальної, велике значення має пропорційність масштабів і

співвідношення обсягу пам'ятника і простору, в якому він поставлений. При цьому скульпторові потрібно мати на увазі не тільки математичні масштаби і правильні співвідношення з пропорціями архітектури, але й можливості людського бачення і сприйняття. До монументально-декоративної скульптури відноситься і садово-паркова скульптура: статуї, бюсти, фонтани, декоративні вази і т. п. Ця скульптура тісно пов'язана з пейзажем парку, добре гармонує то з зеленим фоном, то з фарбами осіннього листя.

Станкова скульптура

Вона називається так тому, що встановлюється на верстаті або підставці і призначається для виставок, музеїв, громадських та житлових приміщень (останнє навіть породило спеціальне поняття «кабінетні скульптура»). Станкову скульптуру розглядають на близькій відстані, незалежно від її оточення, від сусідніх з нею творів чи архітектури інтер'єру. За своїми розмірами станкова скульптура зазвичай буває або менше натуральної величини, або не набагато перевищує її. Це робиться для того, щоб уникнути зображення людини у натуральну величину, так як воно може виглядати як муляж (точний зліпок), що нехудожньо і неприємно. Станкова скульптура за змістом відрізняється надзвичайною різноманітністю. Станкова скульптура охоплює дуже широке коло сюжетів. Станкове твір вимагає, щоб глядач надовго зупинився перед ним, поринув у світ почуттів, переживань і характерів, як би читаючи цікаву розповідь, заглядаючи в душу персонажів.

Скульптура малих форм

Особливим видом станкової скульптури є так звана **скульптура «малих форм».** Це невеликі статуетки з чавуну, бронзи, скла, фаянсу, теракоти, пластмаси, дерева та інших матеріалів, що зображують людей і тварин. Особливо поширені станкові статуетки звірів і свійських тварин, яка крутиться майстрами, яких називають аніміаліста (від латинського слова «animal» - тварина). Взагалі розділ анималистической скульптури має давню історію і не може бути зарахований лише в жанр станкової скульптури. Така скульптура малих форм містить в собі й деякі риси декоративності, оскільки вона в основному покликана прикрашати побут людини, його житло. Особливо це відноситься до творів з порцеляни і фаянсу, які зазвичай расцвечиваются різними фарбами, так що їх виразність створюється не тільки об'ємом, а й кольором. У скульптурі малих форм можливі сатиричні образи, шаржі. Будучи за своїм характером мистецтвом багатотиражним, тобто таким, коли створене художником твір

повторюється потім (в умовах промислового виробництва) в тисячах примірників, скульптура малих форм цієї своєю особливістю межує з прикладним мистецтвом.

Матеріали для виготовлення скульптур

Важливий і складний питання вибору матеріалу для скульптури, зв'язок матеріалу зі змістом та формою, допустимість перекладу одного і того ж твору в різні матеріали. Створюючи скульптурний твір, майстер мислить його в певному матеріалі.

За великим рахунком скульптури можна робити з чого завгодно. Класична скульптура - мармурова скульптура. Саме цей чудовий матеріал - розкішний зовні і зручний в обробці - використовували художники античності і Відродження. Але часи змінюються, і на початку XX століття скульптори взялися висікати свої творіння переважно з граніту. Справа не в тому, що світові запаси мармуру вичерпалися. Просто цей камінь не виносить сучасної екології і під впливом навколишнього середовища неухильно руйнується. Сучасна міська та паркова скульптура найчастіше висічена з граніту або ж відлита з металу - в основному бронзи або інших стійких до корозії сплавів. Для російсько-радянських парків традиційні дерев'яні скульптури на чолі з національним символом - клишоногим ведмедиком. Скульптура благородна, стационарна. Художнє лиття скульптур за моделями у земляні форми. Це найпростіший спосіб отримання виливків скульптур. Шаблон скульптури може бути виготовлений з будь-якого матеріалу - пластиліну, гіпсу (найбільш прийнятні і зручні матеріали), з дерева, пластмаси, металу. Моделлю може служити і сама скульптура; якщо потрібно зробити таку ж (відновити її первісний вигляд), то пластиліном нарощують на реставрується або відновлюваної скульптурі відсутні частини по початковому зразку.

Матеріали для виготовлення моделей скульптур:

— Пластилін, гіпс, пластик, дерево.

— Віск, парафін, стеарин; технічний желатин, столярний клей.

— Полістирол (пінопласт) - пористий пластик.

Для отримання кількох однакових моделей скульптури з воску застосовують еластичну форму. З метою тиражування воскових моделей для відливання однакових скульптур або деталей художніх творів, наприклад литих прикрас для художньої огорожі, виготовляють гумову прес-форму. Скульптурні твори з металу - кольорового, чорного або дорогоцінного як завершення всього процесу виготовлення обов'язково

потребують декоративній обробці. Причому вона не тільки покращує зовнішній вигляд скульптури, ажурною або кованих грат каміна, карбованого рельєфу або художнього литва, а й захищають твір, створені в будь-якій техніці, від дії зовнішнього середовища, продовжує їхній вік. Відомо чимало рецептів нанесення найтонших захисних покриттів різного кольору, що мають свою технологію. Вибір того чи іншого виду декоративної обробки металевого скульптурного вироби диктується якостями самого металу, а також призначенням того чи іншого виробу.

Майже вся скульптура нового часу (за винятком фарфору і майоліки) робиться однотонної, рівно пофарбованої (тонований гіпс, патинована бронза), або має природний колір матеріалу, з якого вона виконана (мармур, дерево, граніт). Ми так звикли до того, що скульптура одноколірна, що будь-яку спробу розфарбувати її готові вважати проявом несмаку. Тим часом не треба забувати, що древні греки розфарбовували свої скульптурні твори. В епоху еллінізму (III - I століття до н. Е..) Ще продовжували застосовувати забарвлення. У стародавньому Римі можна було зустріти поєднання білого і кольорового мармуру, позолоченого дерева і мармуру, хоча в основному римська скульптура стала вже одноколірною. У середні століття, в епоху Відродження та бароко розфарбування застосовувалася в дерев'яній скульптурі. Окремі спроби розцвічувати скульптурні твори робилися і в XIX столітті. Так, наприклад, великий російський художній критик В. В. Стасов вважав, що забарвлення скульптури підсилює її реалістичну виразність. Слід все ж таки сказати, що до проблеми розмальовки скульптурного твору треба підходити дуже обережно, так як сформовані традиції одноколірної пластики виховали в нас певне розуміння прекрасного в скульптурі.

Процес створення скульптурного твору

Спочатку скульптор ліпить маленький ескіз з пластиліну або з глини, що передає початковий задум. Потім відтворює ескіз в глині в більшому розмірі і допрацьовує його. Скульптура великих розмірів з глини робиться на каркасі (із залізних стрижнів, дроту і шматочків дерева), укріпленому на верстаті - тринозі з обертовою горизонтальної дошкою. З виліпленого з глини першотвору скульптурного твору знімається гіпсова, так звана «чорна форма», що складається з двох або кількох частин. Вона точно повторює модель, тільки в зворотному, бокові. Первісна глиняна модель при цьому знищується, так як, звільняючи форму, доводиться виймати з неї глину. Потім за формою відливається точне гіпсове відтворення моделі, так

звана «виливок». При звільненні виливки форма розколюється і, таким чином, ця так звана «чорна форма» знищується. Якщо потрібно зробити кілька гіпсових примірників, то з отриманого вже виливки знімається друга, так звана «шматкова форма», що складається з багатьох частин. Покладена в кожух (загальна покришка, що об'єднує всі шматки) «шматкова форма» дає можливість формувати і відливати наступні екземпляри з гіпсу, бетону, пластмаси чи з якого-небудь металу.

Завдання для самостійного опрацювання:

- скульптура;
- типи скульптури;
- видатні скульптори.

ЛЕКЦІЯ 7
Музика, театр, циркове мистецтво

Актуальність теми: особливості музичного, театрального та циркового мистецтва.

Навчальна мета: розкрити музичного, театрального та циркового мистецтва, вивчити діяльність видатних театральних та циркових колективів, дослідити поділ на музичні стилі.

План лекції

1. Особливості музичного мистецтва.
2. Театр;
3. Циркове мистецтво.

Му́зика (від грец. μουσική — мистецтво муз) — мистецтво організації музичних звуків, передовсім у часовій (ритм), звуковисотній і тембровій шкалі. Музичним може бути практично будь-який звук з певними акустичними характеристиками, які відповідають естетиці тої чи іншої епохи, та може бути відтвореним при виконанні музики. Джерелами такого звуку можуть бути: людський голос, музичні інструменти, електричні генератори тощо.

Музика як вид мистецтва

З точки зору класифікації мистецтв музика є:

— часовим мистецтвом (музичний твір розгортається та сприймається у часі, так само як і в театрі, літературі, танці)

— виконавським мистецтвом (посередником між творчістю та сприймачем є виконавець, так само як і в танці, театрі)

— незображальним мистецтвом (музичні образи в більшості випадків вільні від конкретного відображення дійсності, так само, як, наприклад, й архітектурні).

— В той же час музика може поєднуватись з іншими видами мистецтва, а саме:

— зі словом (вокальні та вокально-інструментальні твори, опера та оперета, музична декламація),

— драматичною дією (театральні та кіно-твори),

— танцем і жестом (балет, пантоміма)

— Як і інші види мистецтва, музиці притаманні різні соціокультурні

функції, зокрема:

— Гедоністична функція — обумовлюється здатністю музики приносити слухачам насолоду.

— Експресивна функція — обумовлюється природною потребою людини в зовнішньому (наприклад, жестикуляційному, мімічному, звуковому) вираженні сильних емоцій та почуттів.

— Комунікативна функція музики базується на знаковому використанні звукових форм. Це дає всі підстави вважати музику особливою мовою.

— Пізнавальна фунцкія — пов'язана із природним потягом людини до нової інформації, нового досвіду. У процесі розвитку свідомості окремої особи як соціальної істоти зростають стійкі мотиви пізнавальної діяльності.

— Духовно-катарсична функція — обумовлюється її можливістю викликати могутні емоційні потрясіння, які здійснюють «шляхом співчуття і страху очищення … пристрастей».

— Магічно-сугестивна функція — обумовлюється здатністю музики вводити людину в певний психічний стан. З цією функцією багато науковців пов'язують виникнення музичного мистецтва. Як різновид магічно-сугестивної, розглядають також Терапевтичну функцію.

— Суспільно-організаційна функція — зумовлена фундаментальною суспільною потребою об'єднання людей у цілісні соціальні структури.

Слід зазначити, що у межах самого музичного мистецтва також виокремлюються різні функційні домінанти. Досвід свідчить про те, що музичні твори не можуть однаково виконувати всі соціокультурні функції. Одні з них здатні до різнобічного, глибинного на свідомість та підсвідомість людини, інші — мають більш звужений спектр культурних функцій.

Типи музичного мистецтва

Т. Чередниченко виділяє чотири основні типи музичного мистецтва:

— музика фольклорного типу, що включає спектр явищ від архаїчного фольклору до його адаптацій на професійний лад;
— музика розважального типу, що охоплює музичне мистецтво від середньовічних скоморохів та менестрелів до сучасної естради;
— мистецтво канонічної імпровізації, що охоплює літургійні співи.
— опус-музика (т. зв. академічна музика), одним з основних понять якої є «opus» — оригінальний музичний твір, зафіксований у нотному тексті.

Жанри і стилі

Багатоманіття музичних творів описується також поняттями стилю, жанру і напрямку.

Музичний жанр характеризує класифікацію музичної творчості за родами і видами, з огляду на їх походження, умови виконання, сприймання та інші ознаки. При цьому дослідники розрізняють первинні жанри, що походять від синкретичної форми музикування в давнину, та вторинні, що зародилися в епоху естетичної форми музикування.

Термін **Музичний стиль** характеризує сукупність засобів та прийомів художньої виразності, що історично склалась і відображає естетичні погляди різних суспільних груп певної епохи або творчого напрямку. В залежності від генези музичного стилю, розрізняють історичний, національний та авторський стилі.

Хоча об'єктивною передумовою для розрізнення як музичних жанрів, так і музичних стилів є комплекс суто музичних характеристик, при визначенні стилю звертають увагу на індивідуальні риси, притаманні тим чи іншим композиторам (або групі композиторів, особистість яких формувалася в подібних соціо-культурних умовах), а при визначенні жанру — на умови їх побутування, виконання, а також змістовну або конструктивну спрямованість певного музичного твору. Найменш розроблена музикознавцями класифікація сучасної популярної музики, де поняття жанру і стилю нерідко вживаються як тотожні, що дає підстави говорити про плутанину термінів. Для їх розрізнення також вживається більш загальні терміни — музичні напрямки і течії.

Театр (від грец. θέατρον — місце видовища) — вид сценічного мистецтва, що відображає життя в сценічній дії, яку виконують актори перед глядачами, а також установа, що здійснює сценічні вистави певним колективом артистів і приміщення, будинок, у якому відбуваються вистави. Театр як мистецтво називають також **театральним мистецтвом**, а науку, що вивчає теорію та практику театрального мистецтва вивчає **театрознавство**.

Специфіка театрального мистецтва

Театральне мистецтво є синтетичним за своєю природою. Його твори містять у собі практично всі інші мистецтва: літературу, музику, образотворче мистецтво, хореографію й ін.; а також використають численні досягнення найрізноманітніших наук й областей техніки. Так, наприклад, наукові розробки психології лягли в основу акторської й режисерської

творчості, так само, як і дослідження в області семіотики, історії, соціології, фізіології.

Основою театральної вистави є Драма (жанр), що визначає художні можливості й ідейний напрямок театру. При цьому літературний твір театр переводить в область сценічної дії й специфічної театральної образності — характери, конфлікти драми втілюються в живих особах, вчинках. Найважливіший художній засіб, який театр бере від драми — слово, підкоряється законам драматичної дії. В одних випадках мова може виступати як засіб побутової характеристики персонажа, в інших — розкривати через словесну тканину ролі складні конфлікти свідомості й психології героя. Мова на сцені може мати форму великого висловлення (монолог), протікати як розмова з партнером (діалог), адресуватися глядачеві або звучати як міркування героя, його «внутрішній монолог» і т. д.

Театр — мистецтво колективне. Спектакль — твір, що володіє художньою єдністю, гармонією всіх елементів. Він створюється під керівництвом режисера й відповідно до режисерського задуму спільними зусиллями акторів, художника-сценографа, композитора, хореографа й багатьох інших працівників театру (освітлювачів, костюмерів, гримерів і т. д.). В основі спектаклю лежить режисерська інтерпретація п'єси, її жанрове, стилістичне рішення. Дія спектаклю організована в часі (темп, ритм, наростання й спади емоційної напруги) і в просторі (розробка сценічного майданчику, принцип її використання, мізансцени, декорації, рух й ін.). Зоровий образ спектаклю створюється художником-декоратором засобами живопису, театральної конструкції, костюмів, висвітлення, театральної техніки. Декорація може нести як образотворчі, так і виразні функції, відтворювати обстановку дії або ж метафорично розкривати в зоровому образі задум режисера, бути реальної або умовної залежно від художніх завдань постановки, напрямку, стилю.

Головним носієм театральної дії є актор, у творчості якого втілена суть театру: здатність захоплювати глядачів художнім видовищем безпосередньо, що протікає в них на очах життя, творчим процесом її втілення. Акторський образ створюється на основі п'єси і її тлумачення режисером — постановником спектаклю. Проте актор залишається самостійним художником, здатним лише йому одному доступними засобами відтворити на сцені живий людський образ, передати складність і багатство людської психології.

Характерною особливістю театрального мистецтва є його неповторність у часі: кожен спектакль існує тільки в момент його відтворення. Якщо виконавське мистецтво з розвитком техніки аудіозапису одержало можливість фіксації й подальшого багаторазового відтворення, ідентичного первісному, то адекватний відеозапис театрального спектаклю в принципі неможливий: дія нерідко розгортається одномоментно в різних частинах сцени, що надає об'єм дії, що відбувається й формує гаму тонів і півтонів сценічної атмосфери. При великих планах зйомки нюанси загального сценічного життя залишаються за кадром; загальні ж плани занадто дрібні й не можуть передати всіх деталей.

Стилі театру

Існують різні театральні стилі, що використовуються в театрі. До них відносяться:

- Абсурдизм — цей стиль презентує глядачеві, що всі людські спроби та прояви мають нелогічну форму. Абсолютна правда вперемішку з хаосом, цинізмом, сутність і потреби, які управляють людством, тому всі намагання людини пізнати мету життя марні з огляду на те, що такого сенсу не існує (принаймні для людства).
- Експресіонізм — анти-реалістичний у своїх візіях стиль, що тримається на спотворені істиних людських проявів. Зовнішній вигляд людини чи обставин на сцені може бути перекручений і таким чином, переносить глядача в нереальність, й спонукаючи спостерігати вічну істину через свої візії. Це відображення загостреного суб'єктивного світобачення через гіпертрофоване авторське «Я», напругу його переживань та емоцій, бурхливу реакцію на дегуманізацію суспільства, знеособлення в ньому людини, на розпад духовності, засвідчений катаклізмами світового масштабу початку XX ст.
- Мелодрама — сентиментальна драма з музичним супроводом, з частими епізодами страждань доброго героя від руки лиходіїв, але закінчується щасливо де герой торжествує над обставинами людськими чи природніми.
- Модернізм — це широка концепція, бачення мистецтва, включаючи театр, заснований на концепції домінування форми на противагу змісту. В образотворчому мистецтві прямими представниками є абстракціоністи; у літературі — письменники, що експериментують з альтернативними формами оповіді; у музиці — традиційне поняття ключа було замінене на атональність.

• Натуралізм — зображується життя на сцені з великою увагою до деталей, стиль оснований на спостереженні за реальним життям. Характерною була направленість на фотографічно точне й неупереджене зображення дійсності, під якою насамперед розумілося матеріально-побутове довкілля, а також людського характеру, що бачився скрізь через призму фатальної зумовленості фізіологічною природою та середовищем. Натуралісти намагалися зробити свої твори «клінічно точними документами» дійсності, її точною фотографією. Вони закликали не уникати малювання неприємних деталей навколишнього світу, залюбки показувати життя соціального дня, відтворювати хворобливу психіку людини, її сексуальні звички.

• Постмодернізм — має кілька напрямків, і в театр він перейшов через надмірну популяризацію засобами масової інформації і порушує загальноприйняті жанрові норми і практики в колись заведених театральних концепціях. Це світоглядно-мистецький напрям, що в останні десятиліття 20 століття приходить на зміну модернізмові. Цей напрям — продукт постіндустріальної епохи, епохи розпаду цілісного погляду на світ, руйнування систем — світоглядно-філософських, економічних, політичних.

• Реалізм — зображують персонажів на сцені, які близькі до реального життя, з реалістичною режисурою і постановкою. Реалістичні доктрини були розвинуті ще античними греками та середньовіччям, головна їх філософська суть, чи вчення — предмети видимого світу існують незалежно від людського відчування і пізнання. Найбільший розвій цього стилю припадає на 19 і 20 століттях, у мистецтві й літературі реалізм прагне до найдокладнішого опису спостережених явищ, без ідеалізації.

Цирк (лат. circus) — переважно кругла будівля з ареною (манеж) і трибунами для глядачів. У цирку відбуваються видовища (називані також цирком), супроводжувані музичною ексцентрикою, які демонструють силу і відвагу циркових артистів (силачів, акробатів, повітряних гімнастів, жонглерів, еквілібристів, ілюзіоністів, фокусників, вершників, велофігуристів, боротьби, муштрувальників свійських і приборкувачів диких тварин тощо) з інтермедіями-буфонадами клоунів, пантомімою і меломімою.

У древніх римлян цирк був місцем кінських перегонів і змагань в швидкості на колісницях, а згодом і деяких інших видовищ, які проходили у святкові дні і називалися ludi circenses.

Cirque du Soleil (в перекладі «Цирк Сонця») — яскравий представник

сучасного жанру циркового мистецтва. Про цирк Сонця кажуть, що він вдихнув нове життя в циркове мистецтво. Налічує понад 4000 осіб, річна виручка цирку перевищує 600 млн доларів.

Цирк в Україні

Попередниками цирку в Україні з 11 ст. були скоморохи, згодом ярмаркові балагани, жонґлери й цигани з ведмедями, у 18 — 19 ст. театралізовані кінні каруселі й інші кінні видовища, а з 19 ст. мандрівні цирки та звіринці. У кінці 19 — на початку 20 ст. з'являються стаціонарні цирки, найперше в Києві дерев'яний (1867), мурований цирк Берґоньє (1875) та ін., згодом у Харкові: дерев'яний цирк братів Нікітиних (1883), 1886 модерний на свій час, на взірець паризького цирку Франконі, цирк Грікке та у 1911 другий цирк на 5 750 місць грека Муссурі. 1903 в Києві побудовано цирк, де показував муштрованих коней П. Крутіков, в Одесі діяв цирк С. Малевича. Крім стаціонарних, до 1914 в Російській Імперії працювало біля 100 мандрівних цирків. За радянської влади декретом з жовтня 1919 цирк націоналізовано й підпорядковано Наркомосові. За цим декретом цирк мав «стати одним зі знарядь виховання нової людини, громадянина соціальної держави». Для складання циркових програм залучено письменників, режисерів театру, балетмайстрів, композиторів, сценографів і фізкультурників. Якийсь час для Київського і Харківського цирків працювали українські режисери Г. Юра (поставив українську водяну пантоміму «Бунтар Кармелюк»), В. Балабан, М. Крушельницький, В. Скляренко, композитори П. Майборода, А. Штогаренко, В. Серманич, М. Форегґер, балетмайстер К. Голейзовський, декоратор Б. Ердман, фізкультурники О. і В. Ялові та ін. На провінційних аренах ставлено пантоміми «Тарас Бульба», «Ніч під Різдво». Світового визнання здобули українці борець І. Піддубний (шестикратний чемпіон світу) і клоун-акробат В. Лазаренко. 1954 в Харкові створено Перший український цирк, відкриття якого відбулося на київській арені прем'єрою «День народження». Український національний колектив репрезентував українське циркове мистецтво 1960 на Декаді української літератури й мистецтва в Москві. У виставах колективу український національний характер підкреслювано одягом, музикою, орнаментикою на реквізиті, поведінкою. Зокрема український характер мають антиподисти Микитюки (Світлана, Ганна і Франк), жонґлери Філіпенки (розігрують сценку за мотивами «Сорочинський ярмарок» М. Гоголя), гуцульські акробати під керівництвом В. Максимова, мистці фігурної їзди на мотоциклах П. Маяцький і Н.

Сорокіна, акробати-вольтижери В. і В. Фоменки, подружжя Лисиненки, клоун з собачками Л. Мозговий, повітряні гімнасти 3. і М. Криленки, танцюристка на дроті Елла Косяченко та ін.

1960 побудовано в Києві новий цирк на 2100 місць (архітектор А. Жуков), директор і мистецький керівник Б. Заєць. Тут з 1961 існує естрадно-циркова студія. Найстарішу циркову традицію має Харків. Чимало майстрів цирку починало свою мистецьку кар'єру на харківській арені, зокрема клоуни В. і В. Лазаренки, А. Дуров, О. Попов, харків'янка І. Бугримова, що понад 40 років працювала з левами, акробат, ексцентрик і еквілібрист П. Маяцький та ін. 1974 побудовано в Харкові новий цирк, будинок на понад 2 000 місць з сучасною технічною апаратурою, приміщеннями для коней, левів і слонів, спортивно-репетиторними залами, гардеробами тощо. Програми Харківського цирку театралізовані, там створюються нові циркові жанри: цирк на воді, цирк-ревю, цирк на льоду. Тематичні програми тогочасного українського цирку: «Арена дружби», «Парада чудес», «Веселі зірки», «Циркові сувеніри»; дитячі спектаклі: «Нові пригоди Снігуроньки і Золотого ключика», «Забавна казка» та ін. Головні режисери: Е. Зіскінд, Ф. Яшинов (1934—82), В. Гамеров, диригент оркестру І. Додюк; циркові композитори Я. Френкель, А. Владимирцев. При цирку створено режисерську лабораторію. Старий харківський цирк перетворено на філію Всесоюзної дирекції підготови циркових програм, атракціонів і номерів (керівник Е. Зіскінд). Тут розроблено більші атракціони: «Гімалайські ведмеді», «Леви», «Африканські левивелетні», «Екзотичні тварини», «Серед хижаків» та ін.

Разом з стаціонарними цирками, в державній системі СРСР працювали пересувні цирки та циркові колективи, бригади. 1951 р. в Києві постала мистецька організація цирку на естраді, яка мала 13 колективів. Обслуговувала переважно села. З 1964 діє цирк на льоду. Кандидати циркового мистецтва фахову освіту здобувають в Харківському інституті мистецтв на режисерському факультеті. На міжнародному терені національні циркові бригади не репрезентують своїх країн, а окремі майстрі їх включаються в збірний колектив радянського цирку.

Завдання для самостійного опрацювання:

- особливості музичного мистецтва;
- особливості театрального мистецтва;
- особливості циркового мистецтва.

ЛЕКЦІЯ 7
Кіномистецтво, фотографія

Актуальність теми: особливості кіномистецтва та фотографії.
Навчальна мета: розкрити особливості кіно- та фотомистецтва.

План лекції

1. Особливості кіномистецтва.
2. Особливості фотомистецтва.

Кіномистецтво — вид мистецтва, твори якого створюються за допомогою кінознімання реальних, спеціально інсценованих, або відтворених засобами анімації подій.

У кіномистецтві поєднуються естетичні властивості театру, літератури, образотворчного мистецтва та музики на основі властивих лише йому виражальних засобів, головне з яких фотографічна природа кінозображення та монтаж.

Історія кіно

Кінець XIX століття — Створення кінетоскопів, біоскопів, вітаскопів і ін. примітивних видів кінопроекторів.

1894 — Винахід німого кіно. Демонстрація винаходу в США Т. Едісоном, в Англії Р. У. Поллом.

1895 — Винахід синематографа (з'єднання плівки з проекційним ліхтарем) братами Оґюстом і Луї Люм'єрами. Поява перших документальних фільмів братів Люм'єр («Прибуття потягу», «Поливальник» і т. д.).

1896 — був знятий перший в Російський імперії документальний фільм (рос.)»Вид харьковского вокзала в момент отхода поезда с находящимся на платформе начальством».

1907—1908 — Застосування режисером Ж. Мельєсом технічних трюків в кіно (макети, подвійна експозиція, комбіновані, сповільнені і прискорені зйомки і т. д.). Зйомки фантастичних серій («Подорож на Місяць», «Подорож через неможливе (фр. Le Voyage a Travers L impossible)» 1904), зйомки кінофеєрій («Червоний Капелюшок», «Попелюшка»).

1907 — Винахід професором Петербурзького технологічного інституту Б. Л. Розінгом електронно-променевої трубки (кінескопа).

1908 — Створення першого мальованого (мультиплікаційного) фільму у Франції.

1911 — Розінг вперше в світі здійснив в лабораторних умовах передачу зображення на відстань декількох метрів (прообраз телебачення).

1914 — Створення нових жанрів кінематографа (детектив, комічний фільм, вестерн, багатосерійний пригодницький фільм). Розквіт німого кіно в Росії (режисери Я. Протазанов, Е. Бауер, В. Гардин, актори В. Холодна, І. Мозжухин, В. Полонській).

1920 — Масовий розвиток світового кіно завдяки творчості американських режисерів Д. Гріффіта і Т. Інса. Створення Ч. Чапліним фільмів, що увійшли до золотого фонду світового мистецтва («Малюк», «Золота лихоманка», «Цирк», «На плече»). Поява в Росії робіт талановитих режисерів С. Ейзенштейна, В. Пудовкина, О. Довженка, що відносяться до найвищих досягнень кіномистецтва XX ст. («Броненосець „Потемкин»«, «Нащадок Чингізхана» та ін.).

1927 — Створення першого звукового фільму на кіностудії «Ворнер Бразерс» (режисер А. Кросленд, фільм «Співак джазу»). В СРСР перші звукові фільми з'явилися в 1931—1932 рр. («Путівка в життя» Н. Екка і «Стрічний» С. Юткевіча і Ф. Ермлера).

1936 — Перші передачі телебачення в СРСР.

1940 — Поява в СРСР у продажу перших телевізорів.

1949 — Модернізація телецентру на Шаболовці. Здійснення регулярного телемовлення в СРСР.

1970 — Винахід касетного відеомагнітофона-приставки до телевізора.

1973 — Початок масового випуску японською фірмою «Sony» відеомагнітофонів і касет

1980-ті і по теперішній час — Впровадження в сучасне кіно електронної техніки, використання багатоканальних систем запису і відтворення звуку, використання комп'ютерної графіки і синтезаторів, забезпечення ефекту безпосередньої присутності глядача у відтворюваній події (стереоефекти, ефект dolby).

Кінемато́граф (від грец. κινεμα, род. в. грец. κινεματος — рух та грец. γραφο — писати, зображати) — це галузь культури та економіки, що об'єднує всі види професійної діяльності, пов'язаної з виробництвом, розповсюдженням, зберіганням та демонструванням фільмів, а також навчально-наукову роботу (див. кінознавство).

Значною частиною кінематографії є кіноіндустрія — галузь

промисловості, що виготовляє кінофільми, спецефекти до них та анімацію. У багатьох країнах кіноіндустрія є важливою галуззю економіки. Виробництво кінофільмів зосереджено у кіностудіях. Готові фільми демонструються у кінотеатрах, по телебаченню, поширюються на носіях інформації для перегляду на домашній аудіо-відео техніці, зокрема на відеокасетах та відеодисках.

Словом кінематографія іноді позначають також:

— Кіномистецтво — вид образотворчого мистецтва, що винайдений у 19 столітті і став найпопулярнішим у 20 столітті.
— Кінознімання — комплекс пристроїв та методів, що необхідні для знімання рухомих об'єктів на кіноплівку, і для наступного відображення отриманих знімків, шляхом проектування їх на екран.

У свою чергу кінематографію можуть називати кіномистецтво, кінематограф, зрідка сінематограф чи сінематографія (фр. cinématographe).

Розвиток кінотехнологій

Неекспонована кіноплівка складається з прозорого целулоїду, поліестру чи іншої пластичної основи, що покрита емульсією з вмістом світлочутливих хімічних речовин. Нітроцелюзоза була першим типом плівки, що використовувалась для запису рухомих зображень, але через легкозаймистість була замінена більш безпечними матеріалами. Визначення ширини плівки та формату зображення у рулоні мають багату історію, але сьогодні більшість комерційних фільмів все ще знімаються на 35-міліметровій плівці.

Спочатку кінофільм знімався на різних швидкостях з використанням камер з ручним обертанням. Пізніше швидкість для механічних камер та проекторів була стандартизована — 16 кадрів за секунду, що було значно швидше за ручне обертання. Нова стандартна швидкість, 24 кадри за секунду, була введена одночасно з появою звуку. Удосконалення з кінця 19-го століття включають механізацію камер, що надають можливість запису на постійній швидкості, винахід чутливіших плівок та лінз, що дозволяють знімати у доволі тьмяних умовах, розвиток синхронного звуку, що дозволило записувати звук на тій же швидкості, що й відповідну дію. Звукова доріжка може бути записана окремо від зйомок фільму, але для реалістичних картин багато частин звукової доріжки записуються паралельно зі зйомками.

Нині фільм не обмежується лише рухомими зображеннями. Він може використовуватись для представлення поступової послідовності нерухомих

зображень у вигляді слайд-шоу. Фільм також може включатись у мультимедіа-презентації, і часто має важливе значення як первинний історичний документ. Проте старі фільми мають певні проблеми у плані збереження, тому кіноіндустрія досліджує нові альтернативи. більшість фільмів на нітроцелюлозній основі були копійовані на більш надійні сучасні плівки. Деякі студії зберігають три чорно-білих негативи, що піддаються червоному, зеленому та синьому фільтрам. Цифрові методи теж використовуються для зберігання та захисту фільмів. Збереження старих кіноплівок вимагає спільної роботи істориків кіно, архівістів та компаній, що зацікавлені у збереженні їхньої продукції для наступних поколінь (і, відповідно, для збільшення доходів).

Протягом останніх десятиліть деякі фільми записувались за технологією аналогового відео. Ця технологія використовувалась також у телевізійному виробництві. Поступово вкорінюються цифрові камери та проектори. Ці досягнення можуть бути дуже вигідними для кіновиробництва, тому що монтаж й оцінка довжини фільму може бути здійснена раніше, ніж будуть оброблені плівки. Проте перехід на цифрові технології поступовий і станом на 2005 рік більшість кінофільмів все ще записуються на плівку.

Художня фотографія – один із видів образотворчого мистецтва (живопис, графіка і т.п.). Зараз, як в побуті, так і в професійному середовищі, не існує чіткого визначення, що таке «художня фотографія». Одне з визначень: художня фотографія — це фотографія, створена як предмет мистецтва — тобто, така, що відображає емоції і сприйняття художника, співзвучні іншим особам. Сприймаються також, як синоніми, терміни «художня фотографія» і «фотомистецтво» («він займається фотомистецтвом» або «він займається художньою фотографією»). Має місце і такий вираз: «Фотомистецтво – це мистецтво створення художньої фотографії». Фотомистецтво протипоставляється фотожурналістиці, метою якої є констатація фактів, і комерційній фотографії, яка використовується для реклами товарів і послуг. За способом втілення художнього образу художню фотографію відносять до просторових мистецтв, а за формою чуттєвого сприймання – до зорових. В художній фотографії мають місце всі жанри, характерні для живопису — пейзаж, натюрморт, портрет.

В Україні художньою фотографією займається велика кількість людей – аматорів і фотохудожників. В 1989 році була створена Національна спілка фотохудожників України, яка займається організацією та проведенням

національних і міжнародних фотоконкурсів, сприяє розвитку художньої фотографії в Україні. Масовому розвитку художньої фотографії сприяє і газета «День», яка протягом багатьох років проводить на державному рівні дорослі і дитячі конкурси фотографії, демонструє кращі твори на пересувній виставці в багатьох містах України. Художній фотографії присвячені і наукові роботи.

Завдання для самостійного опрацювання:

- кінематограф;
- особливості фотомистецтва;
- художня фотографія України.

СЕМІНАРСЬКІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Семінар №1. (2 год.). Історія мистецтва України:

а) античні часи

б) Давня Русь

в) Козацька доба

г) Україна у складі Російської та Австро-Угорської імперій

д) мистецтво України у ХХ ст.

Семінар №2. (2 год.). Видатні художники України та Європи.

Семінар № 3. (2 год.). Архітектурні споруди Львова та України у розрізі архітектурних стилів.

Семінар № 4. (2 год.). Монастирі України.

Семінар № 5. (2 год.). Замки і фортеці України.

Семінар № 6. (2 год.). Пам'ятники України та Європи:

а) кінні монументи України та Європи

б) пам'ятники козакам

в) пам'ятники видатним українцям

Семінар № 7. (2 год.). Театри України, видатні актори, циркові колективи.

Семінар №8. (2 год.). Українське кіно, кіноактори. Видатні фотографи.

Контрольна робота №1 змістовного модулю з курсу «Мистецтвознавство»

1. Настоятель монастиря:
   а) єпископ; б) чернець; в) ігумен; г) митрополит.
2. Який з цих орденів є греко-католицьким:
   а) студити; б) францискани; в) кармеліти; г) пауліни.
3. Техніка будівництва більшості українських дерев'яних церков:
   а) зрубна; б) каркасна; в) стовпова.
4. Найбільший музей авіації знаходиться у :
   а) Києві; б) Полтаві; в) Дніпропетровську; г) Харкові.
5. Найбільший дерев'яний храм є у:
   а) Ново-Московську; б) Львові; в) Полтаві; г) Харкові.
6. Найбільша адміністративно-територіальна одиниця церкви:
   а) єпархія; б) деканат; в) парафія; г) район.
7. Який з цих орденів є греко-католицьким:
   а) єзуїти; б) василіяни; в) домінікани; г) бернардинці.
8. Дерев'яна дахівка:
   а) ґонт; б) лиштва; в) опасання.
9. Найбільший за площею скансен України:
   а) Пирогово; б) Шевченківський Гай; в) Чернівці; г) Переясла-Хмельницький.
10. Найбільший дзвін є у:
    а) Львові; б) Одесі; в) Києві; г) Харкові.
11. Глава православної церкви:
    а) митрополит; б) патріарх; в) єпископ; г) папа.
12. Який з цих орденів є греко-католицьким:
    а) єзуїти; б) домінікани; в) редемптористи; г) тринітарії.
13. Скільки зрубів у більшості дерев'яних церков України:
    а) 2; б) 3; в) 4; г) 1.
14. Перший скансен в Україні відкрито у:
    а) Києві; б) Переяславі-Хмельницькому; в) Львові; г) Чернівцях.
15. Найвища дзвіниця є у:
    а) Києві; б) Одесі; в) Харкові; г) Черкасах.
16. Глава УГКЦ:

а) митрополит; б) патріарх; в) верховний архиєпископ; г) єпископ.

17.Який з цих орденів є греко-католицьким:

а) салезіяни; б) пауліни; в) єзуїти; г) бернардини.

18.Дашок довкола церкви над стінами:

а) опасання; б) ґонт; в) лиштви.

19.В якому районі Києва знаходиться скансен:

а) Пирогово; б) Поділ; в) Троєщина; г) Голосіївка.

20.Найбільший собор в Україні є у:

а) Києві; б) Черкасах; в) Львові; г) Харкові.

Контрольна робота №2 змістовного модулю з курсу «Мистецтвознавство»

1. Собор Св. Юра у Львові збудовано у … стилі:
   а) бароковому; б) ґотичному; в) романському; г) ренесансовому.
2. Хто з цих художників є іспанцем:
   а) Пікассо; б) Дюрер; в) Ван Гог; г) Рафаель.
3. Хто з цих художників є італійцем:
   а) Рафаель Санті; б) Рембрандт; в) Ян Матейко; г) Рубенс.
4. Успенська церква у Львові збудована у … стилі:
   а) бароковому; б) ґотичному; в) романському; г) ренесансовому.
5. Хто з цих художників є росіянином:
   а) Рафаель Санті; б) Рембрандт; в) Врубель; г) Рубенс.
6. Найвідоміший музей Іспанії:
   а) Лувр; б) Букенгем; в) Капітолій; г) Прадо.
7. В якому районі Львова знаходиться скансен:
   а) Кайзервальд; б) Левандівка; в) Майорівка; г) Сихів.
8. Найвища сакральна споруда світу:
   а) Ульмський собор; б) Кьольнський собор; в) собор Св. Петра;
   г) Собор Христа Спасителя.
9. Скільки зрубів має гуцульська церква:
   а) 3; б) 2; в) 5; г) 4.
10. Звідки перенесли першу церкву до Шевченківського Гаю:
    а) с. Кривка; б) с. Тухля; в) с. Вовче; г) с. Потелич.
11. Найвідоміший музей Франції:
    а) Лувр; б) Букенгем; в) Капітолій; г) Прадо.
12. В якому районі Львова знаходиться скансен:
    а) Кайзервальд; б) Левандівка; в) Майорівка; г) Сихів.
13. Найвища сакральна споруда в Україні:

а) дзвіниця Києво-Печерської лаври; б) Софійський собор; в) дзвіниця Михайлівського собору; г) собор у Черкасах.

14.Скільки зрубів має гуцульська церква:

а) 3; б) 2; в) 5; г) 4.

15.Звідки перенесли першу церкву до Шевченківського Гаю:

а) с. Кривка; б) с. Тухля; в) с. Вовче; г) с. Потелич.

16.Найвідоміший музей Франції:

а) Лувр; б) Букенгем; в) Капітолій; г) Прадо.

17.В якому районі Львова знаходиться скансен:

а) Кайзервальд; б) Левандівка; в) Майорівка; г) Сихів.

18.Найвища сакральна споруда в Україні:

а) дзвіниця Києво-Печерської лаври; б) Софійський собор; в) дзвіниця Михайлівського собору; г) собор у Черкасах.

19.Відомий італійський скульптор :

а) Рафаель Санті; б) Роден; в) Донателло; г) Жадсон.

20.Відомий французький скульптор:

а) Фальконе; б) Рафаель Санті; в) Донателло; г) Санчес.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Бокань В. Історія культури України: Навч. посіб. / В., Бокань, Л. Польовий.— К.: МАУП, 2002. —256 с.
2. Вечерський В. В. Українські монастирі. –Київ: Наш-Час, 2008. – 400 с.
3. Вечерський В.В. Українські дерев'яні храми. – Київ, Наш час, 2007. – 271с.
4. Висоцький О.Ю. Історія української культури: Навчальний посібник / О.Ю. Висоцький. – Дніпропетровськ: НМетАУ, 2009. – 130 с.
5. Данилюк А. Історико-культурні туристичні ресурси України. Навчально-методичний посібник. - Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003.— 82с.
6. Етнографія України: Навчальний посібник / За редакцією С. А. Макарчика. – Л., 1994.
7. Івченко А. С. , Пархоменко О. А. . Україна. Фортеці, замки, палаци... — К., Картографія, 2009. — 600 с., 1091 іл.
8. Історія української культури / За загал. ред. І. Крип'якевича. — 4-те вид., стереотип. — К.: Либідь, 2002. — 656 с.
9. Кисіль О. Український театр. К., 1968.
10. Короткий енциклопедичний словник з культури. — К.: Україна, 2003.
11. Культура та побут населення України / За загальною редакцією В. І. Наулко. – К., 1993.
12. Лесик О. В. . Замки та монастирі України. — Львів: Світ, 1993, 176 с.
13. Малий словник історії України / Відповідальний редактор Валерій Смолій. — К.: Либідь, 1997.
14. Мацюк О.. Замки і фортеці Західної України (історичні мандрівки). – Л.: Центр Європи, 1997.
15. Павлова О.Ю. Історія української культури. Навчальний посібник / О.Ю. Павлова. - К.: Центр учбової літератури, 2012. - 368 с.
16. Панченко В. Ґ. Мистецтво в контексті культури. – К.,1998.
17. Пономарьов А. П. Українська етнографія: Курс лекцій. – К., 1995.
18. Прибєга Л.. Замки та фортеці, 2007
19. Прибєга Л.В. Дерев'яні храми Українських Карпат. – Київ: Техніка, 2007. – 168 с.
20. Пустиннікова І. С. , Безпалова Н. Ю. . Середньовічні замки Європи. 2010, «Mikko Сервіс»,
21. Пшик В.П. Укріплені міста, замки, оборонні двори та інкастельовані сакральні споруди Львівщини XIII — XVIII ст. (Каталог-інформатор). — Львів: Товариство прихильників фортець та палаців, Карпатська фундація, 2008.- 240 с.
22. Рутинський М. Й.. Замковий туризм в Україні. Географія пам'яток фортифікаційного зодчества та перспективи їх туристичного відродження: Навчальний посібник. Київ, 2007, 432 с.
23. Семчишин М. Тисяча років української культури. 2-ге вид. К., 1993.
24. Слободян В. Церкви Турківського району. – Львів, 2003. – 200 с.
25. Слободян В. Шедеври української сакральної дерев'яної архітектури // Вісник інституту Укрзахідпроектреставрація. – 1996. – Т. 4. – С. 52 – 59.
26. Таранушенко С. А. Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України. — К., 1976.
27. Теорія та історія світової і вітчизняної культури. Курс лекцій. — Київ: Либідь, 1993. — 390 с.
28. Трубчанінов С. Країна замків і фортець. — 2-е видання — Кам'янець-Подільський:Оіюм, 2007. — 56 с.

29. Українська і зарубіжна культура. — Донецьк: Східний видавничий дім. — 2001. — 372 с.
30. Українська культура. Лекції за редакцією Дмитра Антоновича. - Київ: Либідь, 1993.
31. Українське мистецтвознавство : матеріали, дослідження, рецензії : зб. наук. праць. Вип. 9 / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2009. – 334 с.
32. Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії : зб. наук. праць. Вип. 9 / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2009. – 334 с.

Н а в ч а л ь н е в и д а н н я

КАДНІЧАНСЬКИЙ Дмитро Анатолійович

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО
для студентів спеціальності “Туризмологія”
Курс лекцій

Редактор М.М. Мартиняк-Жовтанецька
Технічний редактор С.З. Сеник

Формат 60х84 / 16 Тираж 100 прим. Зам.

Видавничий центр
Львівського національного університету
імені Івана Франка
79000 м. Львів, вул. П.Дорошенка, 41

Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 3059 від 13.12.2007 р.